

Modernitetens hybris

Gestaltningar av det moderna i Georg Henrik von Wrights
produktion som intellektuell 1938–1951

Pro gradu-avhandling i historia
Valter Holmström, 013472117
Handledare: Björn Forsén
Helsingfors universitet
Humanistiska fakulteten
Institutionen för filosofi, historia, kultur-
och konstforskning
Vårterminen 2017

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistiska fakulteten		Laitos – Institution – Department Institutionen för filosofi, historia kultur- och konstforskning	
Tekijä – Författare – Author Valter Holmström			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Modernitetens hybris. Gestaltningar av det moderna i Georg Henrik von Wrights produktion som intellektuell 1938–1951			
Oppiaine – Läroämne – Subject Historia (undervisning på svenska)			
Työn laji – Arbetets art – Level Pro gradu-avhandling		Aika – Datum – Month and year Mars 2017	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 81
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tiden kring andra världskriget kan beskrivas som en period då modernitetens betydelse omförhandlades i den finländska kultur- och samhällsdebatten. Krigens uppbräckande inverkan spädde på en civilisationspessimism och kulturkonservatism bland bildningsborgerskapet, 1800-talets framstegsoptimistiska modernitetssyn hade sedan länge börjat nedmonteras samtidigt som Sovjetunionens sågs som ett oroväckande modernt projekt vid Finlands östgräns. Ändå fanns det också en stark strävan efter modernisering inom vetenskapspolitiken och samhällsdebatten, i omdaning av begrepp som kultur, individ och samhälle och ett avståndstagande från äldre filosofisk hegelianism och idealism.</p> <p>Det var under denna period som filosofen Georg Henrik von Wright inledde sin bana som offentlig intellektuell. Genom publikationer i en mängd olika tidskrifter och fora så utformade han en bild av sin samtid, dess föregångna och framtid. Bakom denna bild står frågan om det moderna samhällets, kulturens och filosofins art som fond.</p> <p>Syftet med min avhandling är att tolka hur von Wright gestaltar detta moderna i sin intellektuella produktion 1938-1951. Utifrån denna fråga analyserar jag även hur von Wright mobiliserade modernitet som intellektuell i förhållande till den filosofi och kultursyn han representerade och vilken slags tidsperspektiv som finns i detta modernitetsbegrepp.</p> <p>I avhandlingen utgår jag från Sven-Eric Liedmans tematiska beskrivning av moderniteten, Reinhart Kosellecks begreppshistoriska perspektiv och Jürgen Habermas fokus på moderniteten som ett specifikt tidsperspektiv och tolkar genom dessa hur von Wright förhåller sig till det moderna. Modernitet var också något som von Wright aktivt använde sig av som ett strategiskt redskap i olika sammanhang och i enlighet med Quentin Skinners idéhistoriska metodologi så tolkar jag hans texter som strategiska handlingar i olika sociopolitiska kontexter.</p> <p>Resultatet av min studie visar hur den sociala och politiska kontexten von Wright arbetar inom färgat hans gestaltning av moderniteten, och hur den humanism han utformar under denna period också står i relation till denna modernitetsbild. Som en representant för den logiska empirismen, en filosofisk rörelse behäftad med en stark modernitetsanda och som en del av ett konservativt sinnat bildningsborgerskap befinner sig von Wright i korsningen mellan två olika disparata idéflöden. Det moderna samhället gestaltas i termer av kris och förfall, samtidigt som filosofins modernitet används som en spelbricka för att visa på dess överlägsenhet.</p> <p>Genom att kartlägga von Wrights bild av det moderna strävar avhandlingen efter att ge insyn i ett moment av modernitetens idé- och begreppshistoria i Finland som ännu inte blivit kartlagt i forskningen. Samtidigt granskar avhandlingen en av det finländska intellektuella fältets mest inflytelserika aktörer under en av hans formativa perioder.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Modernitet, modern, analytisk filosofi, idéhistoria, begreppshistoria, Georg Henrik von Wright, intellektuell, humanism			
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingfors universitets huvudbibliotek			
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information			

Innehåll

1. Inledning	1
1.1 Forskningsfråga och disposition	1
1.2 Tidigare forskning.....	3
1.3 Teori och begrepp – modernitet som upplysning, framsteg, modernisering och tidsperspektiv	5
1.4 Metod	10
1.5 Material och avgränsning.....	11
2. Bakgrund	13
2.1 Den moderna filosofin i Europa och i Finland	13
2.2 Kulturdebatten kring det moderna	16
2.3 von Wrights tidiga karriär och lärofäder.....	18
3. von Wrights produktion som intellektuell.....	20
3.1 Fördelning	20
3.1 von Wright som filosofisk recensent	21
3.2 von Wright som kulturdebattör i <i>Nya Argus</i> och <i>Finsk Tidskrift</i>	23
4. Den moderna filosofin: den logiska empirismen	24
4.1 Den moderna vetenskapliga filosofin	24
4.2 Organisk utveckling och obruten tradition	26
4.3 Den logiska empirismens politik och världsåskådning.....	30
4.4 Den moderna filosofins kontrapunkter	32
5. Det moderna samhällets kris och förfall	36
5.1 Det moderna Europas kris och förfall.....	36
5.2 Friheten, kristendomen och det inverterade framsteget.....	44
5.3 Västerlandets undergång och kultur morfologin mot politiken.....	49
6. Humanismen som det modernas balansgång	53
6.1 von Wrights humanistiska projekt och individualismen.....	53
6.2 Gemensamma värderingar och värdenihilismen.....	57
6.3 Antiken som samtidens erfarenhetsrum.....	60
7. Slutsatser	65
8. Käll- och litteraturförteckning	68
8.1 Tryckta källor.....	68
8.2 Litteratur	73

1. Inledning

”De två världskrigens och de ideologiska världskonflikternas människa, jagad av ångest och hetsad till ekstas av apokalyptiska visioner.”¹

Så beskriver Georg Henrik von Wright ”den moderna människans andliga verklighet” i en essä från 1949. På många sätt ger han ett uttryck för sin tid. Den framstegstanke och tilltro till det moderna projektet som dominerat Europa under 1800-talet hade fått sig allvarliga blesyrer i och med första världskriget och så gott som begravts i andra världskrigets gyttja.

Men samtidigt var 1940-talet en tid för intensiv modernisering – inte minst de två världskrigen fungerade som en katalysator som drev till förändringar i många gamla idéer och strukturer både inom kulturdebatten och i vetenskapspolitiken. En moderniseringsprocess som von Wright som analytisk filosof stod i bräsch för i Finland. En strävan efter förnyelse som tog sig uttryck i en omdaning av vetenskaperna, i nya uppfattningar om samhälle, individ och kultur – och inte minst filosofi.

Det är i denna tid av tveeggad modernitet som Georg Henrik von Wright inledde sin bana, både som akademisk filosof och som intellektuell. Utöver sin fackfilosofiska produktion riktade han sig till en bredare publik i en mängd artiklar, essäer och recensioner. I dessa texter ställde han en diagnos på sin samtid, både vad gällde dess brister och möjligheter, gestaltade dess framtid och förflutna. Bakom detta engagemang lyder ständigt en grundton som sysselsatt filosoferna under hela 1900-talet fram till postmodernismens dagar – vad är det moderna? Hur ser samtidens modernitet ut? Vad är det moderna som projekt? Inger utvecklingen hopp eller oro?

1.1 Forskningsfråga och disposition

Forskningsfrågan för denna avhandling är följande: hurudan bild av det moderna ger von Wright i sin produktion som intellektuell 1938-1951? Följdfrågorna blir vidare hur

¹ von Wright, ”Dostojevskij”, *NA* 42:1949, 69.

von Wright mobiliserade modernitet som intellektuell i förhållande till den filosofi och kultursyn han representerade och vilket slags tidsperspektiv finns i detta modernitetsbegrepp.

Samtidens modernitet har varit en grundfråga i den moderna västerländska filosofin – både implicit och explicit – ända sedan upplysningens dagar.² Gestaltningar av och ställningstaganden till moderniteten har kommit till uttryck genom förhållningssätt till upplysningsidealerna, idén om framsteget, konsekvenserna av de samhälleliga moderniseringsprocesserna och gränserna för den mänskliga förmågan och förnuftet.³

Genom att kartlägga von Wrights bild av det moderna strävar avhandlingen efter att ge insyn i ett moment av modernitetens idé- och begreppshistoria i Finland som ännu inte blivit kartlagt – fastän olika frågeställningar som på ett eller annat sätt relateras till modernitet har tangerats i tidigare forskning.⁴ Samtidigt granskar avhandlingen en av det finländska intellektuella fältets mest inflytelserika aktörer under en av hans formativa perioder.

Fokuset är just på von Wright som en *aktör* eftersom att beskriva modernitet inte bara är ett sätt att gestalta sin samtid. von Wright använder det moderna också som ett strategiskt verktyg på ett sociopolitiskt fält. Han positionerar sig själv som intellektuell och filosof genom att ta ställning till en bild av det moderna som han själv utformar och speglar i processen också sina egna historiska kontexter och sin sociala miljö.

En vanlig trop i von Wright-forskningen – och i hans egna utsagor – är att det finns en klar dualism i hans verksamhet som kulturkritiker och som fackfilosof.⁵ I denna avhandling ämnar jag även utveckla och kritiskt tolka denna uppfattning i ljuset av von Wrights modernitetsförhållande.

Genom att läsa von Wrights totala produktion som intellektuell 1938–1951 har jag identifierat tre grundteman som kan tolkas som distinkta perspektiv och förhållningssätt till modernitet. Det är i enlighet med dessa teman som avhandlingens struktur är uppbyggd. Inledningsvis ger jag en översikt över von Wrights produktion som intellektuell under perioden, dess kontexter och fördelning. Efter översikten behandlar jag von Wrights skrivelser om den moderna filosofin, hur han förhöll sig till den

² Habermas 1992.

³ Se Liedman 1999. Alla dessa frågor kan sammanfattas just i modernitetsbegreppet. Se kapitel 1.3.

⁴ Se kapitel 1.2

⁵ Se t.ex. Österman 2009; Wallgren 1999; Salmela 1987; von Wright 2001, 111.

filosofiska skola som han själv till stor del representerade under perioden: den logiska empirismen.⁶ Som filosofisk rörelse var denna en del av en moderniseringsvåg inom vetenskaperna och samhällsbilden, samtidigt som många variationer finns i hur den utformades som rörelse.⁷

Därefter behandlas von Wrights gestaltning av det moderna samhällets kris och förfall, hur han målar upp en bild av modernitetens kulturella och politiska situation och utveckling, dess orsaker och natur samt den kontext som kan läsas in i dessa ställningstaganden.

Slutligen behandlas von Wrights syn på humanismen som ett botemedel mot modernitetens excesser – ett ställningsstagande som i stort sett står i relation till det modernas kris och förfall. På senare dagar blev von Wright känd både som en förespråkare för humanismen och kritiker av moderniteten, men redan under perioden 1938-1951 kan skönjas ett tidigt humanistiskt program i hans produktion och en begynnande utvecklingspessimism. Dessa ställningstaganden kontextualiseras också. Alla dessa olika förhållningssätt till modernitet är inbördes avhängiga varandra, och referenser till samma artiklar kan finnas under olika teman men belyses då på olika vis.

Indelningen av materialet är i första hand tematisk snarare än kronologisk – tidsförloppet finns istället inom kategorierna. Genom tematiseringen vill jag också visa att många av von Wrights idéer och ställningstaganden är relativt konstanta under perioden, även om undantag till detta också finns.

1.2 Tidigare forskning

Georg Henrik von Wright har som Finlands kanske kändaste 1900-tals intellektuella blivit mycket omskriven.⁸ I och med att det gått 100 år sedan hans födelse utkom 2016 *Tankens utåtvändhet. Georg Henrik von Wright som intellektuell* redigerad av Johan Strang och Thomas Wallgren, som behandlar von Wright med fokus på honom som intellektuell från olika infallsvinklar i 13 artiklar.

⁶ Logisk empirism kan ses som ett tidigt stadium av vad som senare kom att kallas analytisk filosofi. Se Strang 2010.

⁷ Se t.ex. Manninen & Stadler 2009.

⁸ En titel som von Wright fick enligt en undersökning Keijo Rahkonen och J.P. Roos gjorde i samarbete med *Helsingin Sanomat*, citerad i Nygård 2016, 39.

Johan Strang har också skrivit sin doktorsavhandling *History, transfer, politics – five studies on the legacy of Uppsala philosophy* (2010) om den analytiska filosofins utformning i Sverige – den filosofiska inriktning som von Wright representerade i Finland genom den logiska empirismen. Även om Strang främst fokuserat på förhållandena i Sverige under tidigt 1900-tal har han också tangerat förhållandena i Finland. Stefan Nygård har i sin avhandling *Filosofins renässans eller modern mystik: Bergsondebatten i Finland* (2008) behandlat receptionen av Henri Bergsons filosofi i Finland i början av 1900-talet, en tid då den finländska filosofin sökte sig nya riktlinjer. I processen tangerar Nygård också hur modernitetens idé använts av intellektuella i finländsk kontext. Strang och Nygård har också tillsammans medverkat i och redigerat en bok om filosofin i Norden som utgavs 2006, *Mellan Idealism och Analytisk filosofi. Den moderna filosofin i Finland och Sverige 1880–1950*, vilken också ger en mängd infallsvinklar på filosofins historia i Finland.

Eliel Kilpelä har i sin pro gradu-avhandling *En djup och orubblig naturlag. Hjalmar Neiglick, framstegstro och kulturell orientering 1880–1889* (2014) behandlat den finländska filosofen Hjalmar Neiglick och dennes förhållande till det moderna och det moderna genombrottet mot slutet av 1800-talet. Denna avhandlings frågeställning har till en del inspirerats av Kilpeläs. Marja Jalava har i sin doktorsavhandling forskat i det moderna subjektets utformning under den autonoma tiden i Finland i *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealistsessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800-1914* (2005). Jalavas avhandling fokuserar på en övergång från en 1800-tals nationalistisk idealism till en mera utpräglat modern samhällssyn genom förändringar i individbegreppet utformning hos olika tänkare. I avhandlingen tangerar Jalava också hur förhållandet till samhällets och kulturens modernitet omstöps.

Överlag finns det mycket forskning som på ett eller annat sätt tangerar denna avhandlings frågeställning, men en specifik historisk analys av modernitetsbegreppet på 1940-talet eller i anknytning till von Wrights produktion har inte gjorts.

På filosofiskt håll är von Wright också mycket omskriven – bl.a. Bernt Österman och Thomas Wallgren har i många artiklar beskrivit von Wrights filosofiska och allmänintellektuella projekt.⁹ Michael von Boguslawskis avhandling *Proofs*,

⁹ Se exempelvis Österman 2009 och Wallgren 1999.

Paradoxes, and Probabilities. The Logical Turn of Philosophy in Finland behandlar den ”logiska vändningen” i finländsk filosofi, dvs. den omorientering mot logisk-analytisk filosofi i Finland under 1900-talet där von Wright var en av huvudaktörerna. Mikko Salmela har skrivit en helhetsöversikt av finländsk filosofi under 1900-talet i sin avhandling *Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata* (1998). Salmela menar också att ett förhållningssätt till upplysningen som ett modernt projekt varit en underliggande grundton i 1900-talets filosofi. Senare har Salmela också skrivit en artikel om filosofernas relation till Tredje riket under andra världskriget, vilken jag också begagnar mig av i avhandlingen.¹⁰

Modernitet, eller det moderna, är i sig ett komplext begrepp. Den svenska idéhistorikern Sven-Eric Liedman har gjort en bred översikt av modernitetens idéhistoria i sitt vittomfattande verk *I Skuggan av Framtiden. Modernitetens idéhistoria* (1999) som tematiskt behandlar olika förhållningssätt till samhällets förändring och upplevelsen av tiden som modern, med en fokus på upplysningen som modernitetens kärna. Jag har ställvis använt boken för att identifiera det modernas tematik som kommer till uttryck i von Wrights texter.

Slutligen har von Wright också själv skrivit om sitt liv och sin filosofiska karriär, bl.a. i sin biografi *Mitt liv som jag minns det* (2001), vilken jag använder mig av för att belysa vissa av hans texter inifrån, tillsammans med forskningslitteraturen.

1.3 Teori och begrepp – modernitet som upplysning, framsteg, modernisering och tidsperspektiv

Att analysera hur någon förhåller sig till sin samtid som modern är ett komplext företag som kräver olika infallsvinklar.¹¹ Ibland används modernitet som ett mer eller mindre tomt begrepp som fylls med innebörd beroende av kontext och syfte,¹² ibland endast som en kronologisk term med begrepp som ”modern tid” eller ”senmodern tid” och ibland som en samlingsterm för vissa upplysningsideal som anses vara utmärkande för den moderna tiden. Innebörden av moderniteten – det modernas särprägling – har

¹⁰ Salmela 1999.

¹¹ Modernitet är i sin mest abstrakta form endast en substantivform av adjektivet modern.

¹² En liknande, mera opportunistisk användning av modernitetsbegreppet granskar jag också i denna avhandling, se kapitel 1.4.

varierat kraftigt och olika problematiseringar av begreppet har ofta dykt upp i forskningsdebatten.¹³ Samtidigt är det ett begrepp som trots kritik ständigt tycks återkomma,¹⁴ och jag dristar mig här till att göra en skiss av begreppet för avhandlingens frågeställning. Som grund använder jag idéhistorikern Sven-Eric Liedmans beskrivning av moderniteten, historikern Reinhart Kosellecks begreppshistoriska perspektiv och filosofen Jürgen Habermas fokusering på modernitet som ett specifikt tidsmedvetande och ett specifikt tidsperspektiv.

Liedman fokuserar främst på upplysningen i sin behandling av modernitetens idéhistoria, vilken ofta anses vara upphovet till en mängd av de sociokulturella normer som upplevs som typiskt moderna. Bland dessa normer står rationalism – i kontrast till tradition – och individuell frihet som centrala idéer, och det är på basis av dessa normer som den moderna samhällsordningen har vuxit fram.¹⁵ Men medan upplysningen konventionellt syftar på en avgränsad historisk epok, sträcker sig modernitetsbegreppet längre i tiden. Den filosofiska modernitetsdebatten, hur och vad det moderna är, inleddes under den moderna tidens omvälvningar på 1500-talet i Europa och fortsätter in i våra dagars debatter om postmodernism, som kritiskt granskar det moderna arvet.¹⁶ Betydelsemässigt innefattar modernitet också olika former av modernism, dvs. olika kulturella former som används för att greppa och gestalta det moderna och själva upplevelsen av samtiden som modern.¹⁷

Liedman definierar upplysningen som den idémässiga tematiseringen av moderniteten.¹⁸ Under upplysningen betonas en strävan efter individens frihet och en tilltro till det mänskliga förnuftets förmåga att skapa en bättre värld. Upplysningens syfte, generaliserat i Immanuel Kants ikoniska fras, är ”människans utträde ur sin självförvållade omyndighet.”¹⁹ Människan skall bli fri från traditionens trollkraft och orientera sig mot en mera upplyst framtid med hjälp av förnuftet allena. Denna fras

¹³ Se t.ex. Latour 1993.

¹⁴ T.ex. i den uppmärksammade debatten om modernitetens varande mellan filosoferna Jürgen Habermas, Francis Lyotard, Jacques Derrida och Jean Baudrillard i slutet av 1980-talet. Se Poster 1992.

¹⁵ Liedman 1999, 7.

¹⁶ Liedman 1999, 41-47.

¹⁷ Liedman 1999, 18.

¹⁸ Liedman 1999, 47-50.

¹⁹ Kant, Immanuel 1968 [1784], 53-61.

uttrycker både en människouppfattning och ett etiskt ideal: människan har potential att genom förnuftet vara fri och människan skall sträva efter denna frihet.²⁰

För att låna filosofen Marshall Bermans ord innefattar modernitet också en mängd försök av människor att göra sig själva till subjekt och objekt av moderniseringen.²¹ I det avseendet involverar det en mängd samhällliga processer som har sin rot i teknologins utveckling och upplysningens ideal – allt från individualisering, och masspolitisk organisering till samhälllig rationalisering. Alla dessa aspekter delar Liedman in i den hårda och den mjuka upplysningen, en ”yttre” och ”inre” aspekt av moderniteten. Det förra står för det naturvetenskapliga och de tekniska framstegen och det senare för den etisk-politiska upplysningsprocessen.²² Denna tudelning finns också starkt närvarande i von Wrights gestaltning av moderniteten.²³

Denna mera tematiska definition av modernitet kompenserar jag med Reinhart Kosellecks begreppshistoriska beskrivning av modernitet och filosofen Jürgen Habermas vidareutveckling av denna. Koselleck menar att utmärkande för den moderna tiden (*Neuzeit*) är att ett nytt tidsperspektiv öppnas upp i historien. Redan under den tidigmoderna tiden i Europa började den gamla tidsuppfattningen rubbas, naturvetenskaperna och samhällsutvecklingen modifierade tidigare uppfattningar om världen och historiens gång och det började ske en temporalisering (*Verzeitlichung*) av historien.²⁴

Temporaliseringen innebär att det förgångnas samlade erfarenheter, vad Koselleck kallar erfarenhetsrum (*Erfahrungsraum*) inte längre klart definierar samhällets förväntningshorisont (*Erwartungshorizont*), dvs. synen på framtiden. Innan den nya tidens intåg var den västerländska tidsupplevelsen främst knuten till en kristen eskatologi eller en organisk uppfattning om tidens lopp, med bl.a. staters naturliga uppgång och nedgång som mall. Framtiden kunde utläsas som en fortsättning på det förgångna eller ur religiösa doktriner. Med det modernas intåg bröts denna länk upp och framtiden tedde sig allt mera öppen och formbar.²⁵

²⁰ Dessa ideal och uppfattning genomsyrar sedan samhällsutvecklingen, kulturen och politiken efter upplysningen. Se t.ex. Habermas 1993.

²¹ Berman 1988, 5.

²² Liedman 1999, 25-41.

²³ Se speciellt kapitel 6.

²⁴ Koselleck 2004, 11.

²⁵ Koselleck 1997, 16.

Vid tiden kring den franska revolutionen blev temporaliseringen ännu intensivare, och Koselleck kallar tiden 1750-1850 för *Sattelzeit*, sadeltiden, som en övergångsperiod mellan tidigmodern och modern tid.²⁶ Under *Sattelzeit* skedde en fortsatt temporalisering – mera aspekter av det politiska och sociala begreppsbruket fick en tidslig dimension, egna förväntningshorisonter och erfarenhetsrum. Tiden blev en komponent i de flesta moderna sociala och politiska begrepp, ofta som en legitimerande faktor. Exempelvis alla de politiska -ismer som uppstod kring *Sattelzeit* fick en del av sin legitimitet genom att projicera en historisk utveckling in i framtiden, en rörelse i tiden från erfarenhetsrum till förväntningshorisont. Koselleck benämner dessa rörelsebegrepp (*Bewegungsbegriffe*). Som exempel kan tas det statiska deskriptiva ”demokrati” som omformades till det mera normativa ”demokratism”, en strävan till demokrati. Med demokratism avses inte något slutgiltigt mål, strävan till det demokratiska var en evig process, en ständig rörelse in i framtiden. Liberalism, socialism och kommunism följer samma mönster men postulerar andra förväntningshorisonter. Genom denna ökade temporalisering omformades också upplevelsen av samtiden, den moderna tiden blev något som alltmer fungerade som en övergång mellan det förgångna och framtiden.²⁷

Ett av dessa rörelsebegrepp som ofta står som en fond bakom många andra rörelsebegrepp och olika uppfattningar om moderniteten är framsteget.²⁸

Framstegsbegreppet i modern tappning uppstod under *Sattelzeit* och är i sin kärna upplevelsen av att historien är framåtskridande – en optimistisk förväntningshorisont. Redan upplysningstidens tro på människans potentiella frigörelse hade en rot i framsteget, i tron på att framtiden skulle kunna besanna upplysningens ideal. Under 1800-talet blev framsteget genom den rådande framstegsoptimismen och tilltron till teknologins förmåga ett allt mer inflytelserikt begrepp tills det blev något av en mall för alla aspekter av samtiden. Detta medförde att olika folk eller fenomen alla började jämföras med framsteget som mall, att något på detta vis kan börja anses sacka efter framsteget – något outvecklat – eller vara dess förelöpare, något Koselleck kallar osamtidigheten i samtidigheten.²⁹

²⁶ Koselleck 2002, 5. Koselleck understryker dock att *Sattelzeit* främst skall användas som ett heuristiskt begrepp.

²⁷ Koselleck 2004, 248-249.

²⁸ Koselleck 1997, 16.

²⁹ Koselleck 2004, 238-239. Framsteget blir till vad Koselleck kallar ett *kollektivsingularis*.

Även om Kosellecks begreppshistoriska ansats främst rör perioden *Sattelzeit* 1750-1850 och det tysktalande Europa så är temporaliseringsperspektivet också relevant för perioden 1938-1951 i Finland. Forskare som Diana Mishkova, Balázs Trencsényi och Marja Jalava har utgående från Kosellecks tes postulerat att en ”andra *Sattelzeit*” ägde rum under första halvan av 1900-talet som än en gång omformade och otemporaliserade nyckelbegrepp i den politiska och kulturella debatten – speciellt i perifera länder som Finland.³⁰ Sättet som begreppen använder sig av erfarenhetsrum och förväntningshorisont förändras. Henrik Stenius menar också att *Sattelzeit* främst är ett tyskt fenomen och att det i Norden snarare rör sig om en *Trichterzeit*, en tratt-tid, då moderna begrepp importerades från Europa i olika etapper och förankrades i lokal kontext.³¹ von Wright, deltar i båda processerna: som importör av en utpräglat ny filosofi och där tillhörande tankegångar och som intellektuell debattör i kulturdebatten under en period där begrepp otemporaliseras. Genom detta kan man drista sig att se hur von Wrights postulerar förväntningshorisonter, och i vilken relation dessa står till moderniteten som tidsperspektiv.³²

Jürgen Habermas bildar också sin definition av modernitet utgående från Kosellecks tidsperspektiv. För Habermas hör moderniteten som ett projekt – fokuseringen på människans frihet och förnuft som Kant betonade – ihop med dess öppna förväntningshorisont. Modernitetens etos kan summeras i att den måste ”skapa sin normativitet ur sig själv”, den kan inte blint härleda sin essens från det förgångna eller någon bestämd idé om framtiden utan måste ständigt definiera sina egna principer utgående från förnuftet.³³ Människans frihet förutsätter att hennes framtid inte är förutbestämd. Habermas menar också att även om moderniteten som projekt öppnar upp framtiden genom att lösgöra förväntningshorisonten från det förgångna, strävar många metanarrativ även ständigt efter att stänga horisonten genom teleologiska konstruktioner. Narrativ som historisk materialism eller doktrinära versioner av framstegstanken kan fungera på detta vis, de binder historien vid specifika utvecklingslinjer och slutmål genom att endast definiera den som teknologins tillväxt eller utvecklingen av produktionsmedlen.³⁴ För Habermas är det moderna som

³⁰ Mishkova, Trencsényi & Jalava 2014, 3–6.

³¹ Stenius 2013, 95.

³² Speciellt kapitel 5.3, 5.2 och 6.3.

³³ Habermas 1990, 7. På många sätt påminner detta om Immanuel Kants definition av upplysningen som en frigörelse ur omyndighet.

³⁴ Habermas 1990, 12.

tidserfarenhet förknippat med en viss frihet; i det modernas glapp mellan erfarenhetsrum och förväntningshorisont finns en radikal potential, som hela tiden hotar att tillslutas. Därför kallar Habermas även moderniteten ”ett ofullbordat projekt.”³⁵

1.4 Metod

I avhandlingen använder jag mig av Quentin Skinners idéhistoriska metod. Försök att kombinera Skinner och Kosellecks ansatser i begreppshistorien har gjorts tidigare, och är behäftade med både svårigheter och möjligheter.³⁶ I detta fall används Skinner mest som en metodologisk heuristik vilket gör de teoretiska problemen mindre betydande.

Skinner arbetar i kölvattnet av den lingvistiska vändningen i samhällsvetenskaperna.³⁷ Koncist sagt flyttar Skinner, främst utgående från filosofer som Ludwig Wittgenstein och J.L. Austin, fokus på vad olika historiska personers utsagor *betyder* till vad deras utsagor *gör*.³⁸ Det är främst denna fokus som jag använder mig av i min analys, dvs. inte enbart ett intresse för vad von Wright enligt egna och andras uppfattning menar med sina texter, utan också vad han *gör* eller åtminstone försöker göra genom sitt skrivande, som strategiska drag på ett sociopolitiskt fält. För att tolka texterna som handlingar i sin samtid krävs en stark fokus på det kontextuella – det är inte för intet som Skinners metod har kallats ”kontextualism.”³⁹ För att till fullo få en insyn i vad von Wrights olika utsagor betyder i denna bemärkelse krävs en ingående förståelse för verk och tankar som fanns i hans samtid.

Men Skinners tester ruckar också något på Kosellecks begreppshistoria: Skinner fokuserar bl.a. på hur olika begrepp ombeskrivs i olika kontexter (*rhetorical redescrptions*) och relativiserar till en grad Kosellecks mera statiska semantiska strukturer för historiska grundbegrepp (*Grundbegriffe*).⁴⁰ Skinner rör sig i högre grad på en mikronivå medan Koselleck rör sig på en makronivå och kombinationen av dem här är delvis en kompromiss. Skinners och Kosellecks infallsvinklar fungerar dock väl tillsammans på andra sätt. De fokuserar båda på språkbruket och dess förhållande till

³⁵ Habermas 1993.

³⁶ Se t.ex. Marjanen 2013.

³⁷ Marjanen 2013, 24.

³⁸ Skinner 2002, 103-127.

³⁹ Se t.ex. Lamb 2009.

⁴⁰ Skinner 2002, 179.

begrepp och ser det som ett sätt att få inblick i den bakomliggande sociala verkligheten. Enligt Skinner spelar orden en stor roll, för de ”upprätthåller en komplett social filosofi.”⁴¹ Orden rymmer en social kontext som måste tydjas fram genom kontextualisering.⁴²

Skinner problematiserar också förhållandet mellan ord och begrepp. Tankesätt har förvisso en viktig koppling till språkbruk, men ett begrepp kan också vara närvarande utan att något ord för det finns, olika ord kan hänvisa till samma begrepp eller samma ord till olika begrepp under olika tider och kontexter.⁴³ Begreppet modernitet är alltså inte detsamma som ordet modern. Snarare kunde begrepp jämföras med semantiska strukturer som utgör basen för idéer och yttranden kring vissa teman.⁴⁴ Skinner menar att man snarast kan tyda begrepp i historien genom vissa specifika vokabulärer som uppstår kring dem.⁴⁵ På så vis söker jag inte primärt textavsnitt där von Wright själv explicit använder ordet modern, utan argumenterar snarare för att det moderna kommer till uttryck genom det modernas tematik och där tillhörande vokabulär som man kan tyda ut i von Wrights samtid.⁴⁶

Avhandlingens metodologi är delvis inspirerad av Johan Strangs användning av Skinner för att spåra den analytiska filosofins etablerande i Sverige genom retoriska drag i olika sociopolitiska kontexter.

1.5 Material och avgränsning

Perioden 1938–1951 utgör ramen för materialet. Perioden är relevant på många olika sätt, både ur modernitetsperspektiv och i förhållande till von Wrights karriär. von Wright började publicera texter i *Nya Argus* 1938 och inledde mer eller mindre samtidigt sin bana som intellektuell och som fackfilosof. 1951 var på många sätt också en brytningspunkt i von Wrights liv. Han återvände från sin dåvarande professur i Cambridge till Finland, Wittgenstein – en av hans två stora läromästare – avled och han

⁴¹ Skinner 2002, 165.

⁴² Som kuriositet kan nämnas att avhandlingen, genom att kombinera Koselleck och Skinner, i princip för samman representanter för de två olika filosofiska huvudriktningarna, den kontinentala (Koselleck) med den analytiska (Skinner).

⁴³ Skinner 2002, 159.

⁴⁴ Begrepp kan liknas vid en abstraktare och mera implicit form bakom idébildningar.

⁴⁵ Skinner 2002, 159-161.

⁴⁶ Koselleck har också genomgående en större fokus på det rent lexikala.

publicerade sin banbrytande artikel om deontisk logik som kom att säkra hans namn i filosofins kanon. I sin självbiografi skriver von Wright också att 1951 avslutar den fas i hans filosofiska karriär som inleddes under professor Eino Kailas ledning 1938 i Helsingfors.⁴⁷ Jag har utgående från detta valt att kalla perioden 1938-1951 till von Wrights logisk-empiristiska fas.⁴⁸ Sociologen Pasi Mäenpää märker ut filosofins ”modernism” i Finland – dvs. en strävan efter det moderna – till 1930-talet och 1950-talet.⁴⁹ Perioden 1938-1951 kan således ses som en konsolideringsperiod mellan två filosofiska moderniseringsvågor.

Andra världskriget och dess eftermäle rörde också upp en debatt om modernitetens innebörd som lägger sina spår i von Wrights produktion. Tiden efter andra världskriget har många teoretiker utmärkt som postmodernismens intåg, ett fenomen vilket i sig är ett ställningstagande mot det moderna som projekt.⁵⁰

Efter 1951 blev också von Wrights ställningstagande mot moderniteten – i form av framstegstanken och tilltron till förnuftets förmåga – mera explicit, även om det dröjde ända till 1980-talet innan han blev känd som civilisationspessimist med böcker som *Vetenskapen och förnuftet* (1986) och *Myten om framsteget* (1993). Men denna vändning överraskade många, som i von Wright hade sett vetenskapens – och därmed modernitetens – förespråkare.⁵¹

Materialet i avhandlingen består också av von Wrights intellektuella produktion, dvs. texter riktade till en bredare publik. Som fackfilosof behandlade von Wright i enlighet med den tanketradition han arbetade inom mera abstrakta och avgränsade fackfilosofiska frågor som inte i nämnvärd mening avslöjar något förhållande till det moderna, som induktionsproblemet och filosofisk logik. Fokus ligger vidare på von Wrights svenskspråkiga produktion – fast en text på finska ingår i materialet – men detta sammanfaller delvis av sig själv med den tidigare avgränsningen till von Wrights allmänintellektuella produktion. I sin karriär som filosof publicerade sig von Wright på engelska i tidningar som *Mind* och *The Journal of Symbolic Logic* och på tyska i *Theoria* samt någon enstaka gång på finska i *Ajatus*, men skrev i alla dessa om snävare fackfilosofiska frågor. Som intellektuell debattör verkade von Wright på svenska. Han

⁴⁷ von Wright 2001, 124.

⁴⁸ Se Kapitel 2.

⁴⁹ Mäenpää 2002, 520.

⁵⁰ Lyotard 1984, 37.

⁵¹ Liedman 1999, 524.

dokumenterade själv flitigt sina egna alster, och en detaljerad bibliografi på basen av detta – genomarbetad av filosofen Risto Volanen – publicerades i *Journal for General Philosophy of Science* 2005.⁵² Jag har utgått från denna bibliografi för materialet i avhandlingen.

von Wright var en produktiv skribent i sin tidiga karriär. *Nya Argus* och *Finsk Tidskrift* publicerade merparten av hans texter under perioden, och har förkortningen *NA* respektive *FT* i avhandlingens notsystem. Därtill så förekommer von Wrights texter i *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri* som förkortas *NT*, tre artiklar i *Hufvudstadsbladet* (förkortat *Hbl*), två i *Svenska Dagbladet* (*SvD*), två texter för *Dagens Nyheter* (*DN*) samt diverse andra skrifter. von Wrights hela intellektuella produktion och olika fora behandlas ingående i kapitel 3.

2. Bakgrund

2.1 Den moderna filosofin i Europa och i Finland

För att förstå den kontext von Wright skriver i och hans roll som skribent krävs en liten exposé över filosofins senare historia både i Europa och i Finland. Mot slutet av 1800-talet befann sig den västerländska filosofin i en prekär situation. Framskridandet av empiriska vetenskaper som sociologi och psykologi från mitten av århundradet hade trängt in på filosofins traditionella verksamhetsområde. Filosofins status som den högsta av vetenskaper, som en normgivande faktor i kunskapsproduktionen, förändrades och filosofins roll som värdegrund ifrågasattes.⁵³ Fokus förflyttades nu från det spekulativa till det empiriska, till stor del som ett avståndstagande från idealistiska strömningar som var förhärskande inom filosofin under stora delar av 1800-talet i kölvattnet av Immanuel Kant och Georg Friedrich Wilhelm Hegel.⁵⁴

I eftermälet av ovannämnda moderniseringsprocess föddes också jakten på en utpräglat modern vetenskaplig filosofi vilket till stor del var ett symptom på en viss tidsanda, en anda som idéhistoriker Carl-Göran Heidegren kallat den ”positiva andan.”⁵⁵ Den

⁵² Volanen 2005, 155-210.

⁵³ Nygård 2008, 38.

⁵⁴ Collins 1998, 622–638.

⁵⁵ Heidegren 2006. Positiv används här i anknytning till positivism.

manifesterades i ett försök att göra sig kvitt idealismen och filosofisk spekulering till förmån för det empiristiska och det exakta naturvetenskapliga. Den positiva andan var stark i Finland och en filosofisk omorientering från det spekulativa mot det empiriska hade inletts mot slutet av 1800-talet genom filosofer som Hjalmar Neiglick (1860-1889), Edvard Westermarck (1862-1939) och Rolf Lagerborg (1874-1859).⁵⁶ Den tidigare förhärskande hegelianismen som främst introducerats genom Johan Vilhelm Snellman hade vissa förespråkare, men de flesta utmanövrerades från det filosofiska fältet vid 1900-talets början.⁵⁷

De empiriska vetenskapernas framväxt resulterade också i att mycket av filosofin i Europa tog en vändning mot det matematiska och formella. Dessa fält som länge legat i träda inom universitetsvärlden blev nu aktiva filosofiska forskningsfält, en abstrakt tillflyktsort som kunde sysselsätta filosoferna när andra verksamhetsråden införlivades i nya oberoende empiriska vetenskaper.⁵⁸ Denna logisk-matematiska orientering blev senare grogrunden till vad som kallas den analytiska filosofin, men var också till en del en utgångspunkt för fenomenologin, eller vad som senare kom att kallas den kontinentala filosofin.⁵⁹

Ett tidigt uttryck för den analytiska filosofin står att finna i Wienkretsen, en av de mest inflytelserika grupperingarna inom modern filosofi. Den grundades i Wien 1922 och utvecklades till ett centrum för den framväxande logiska empirismen. I samband med Hitlers *Anschluss* 1938 splittrades rörelsen och många av dess representanter flyttade till anglosaxiska länder där de förblev efter kriget. Logisk empirism strävade efter att grunda meningsfullhet i logik och naturvetenskap samtidigt som man kraftigt tog avstånd från alla metafysiska förhåvanden. Målet var att skapa en fundamentalt (natur)vetenskaplig världsåskådning, ett nytt sätt att ställa upp filosofiska problem.⁶⁰ Den logiska empirismen i Wienkretsens tappning var också behäftad med en explicit strävan efter det moderna, moderniseringen av filosofin innebar för några av kretsens

⁵⁶ Jalava 2005, 241-248.

⁵⁷ Strang & Nygård 2006, 9–19.

⁵⁸ Collins 1998, 694–695.

⁵⁹ Både analytisk filosofi och kontinentalfilosofi är tämligen generaliserande begrepp som stött på mycket kritik. Som alla filosofiska skolor är det svårt att peka ut gemensamma drag utan att stöta på undantag. Trots detta kan de olika skolorna ses som två fundamentalt olika infallsvinklar till filosofin. Se Docini 2007.

⁶⁰ von Wrights tidiga produktion kan räknas till denna filosofiska skola, om än med vissa förbehåll, se Strang 2016, 194.

medlemmar också en strävan efter att modernisera samhället i stort, att bygga upp det på nya rationella grunder.⁶¹

Den kontinentala filosofin växte fram främst ur Martin Heideggers fenomenologi som strävade efter att analysera vad själva det mänskliga varat är, dvs. fördjupa den filosofiska frågeställningen till att behandla den mänskliga erfarenhetens och existensens grund snarare än att avgränsa den till ett specifikt fält. Medan man inom den analytiska filosofin ofta värderade naturvetenskaperna högt tog kontinentalfilosofin ofta avstånd från densamma.⁶²

Fastän filosofins historia alltid har varit fylld av konflikter inträffade således något fundamentalt nytt under 1900-talet. Medan filosofer tidigare hade varit oense sinsemellan, talade de ändå om samma filosofiska *problem*. Med splittringen i en analytisk och en kontinental filosofi kan man påstå att filosofer i de skilda riktningarna inte längre överhuvudtaget stod i dialog med varandra utan talade om helt olika filosofiska problem baserade på olika premisser.⁶³

Om den positiva andan var stark i Finland under det tidiga 1900-talet kom den analytiska filosofin som en fortsättning på denna att bli allt mer dominerande i Finland under mellankrigstiden. Med tiden lyckades man manövrera ut mera kontinentalt sinnade filosofer, eller filosofer som inte bekände sig till den positiva andan, från nyckelpositioner på det filosofiska fältet.⁶⁴ Istället för det vetenskapspolitiska huvudcentret i Helsingfors fick dessa filosofer småningom tjänster på andra orter, exempelvis J.E. Salomaa och Sven Krohn vid Åbo universitet.⁶⁵ Stridsfrågan om den kvalitativa skillnaden mellan naturvetenskap och humanvetenskap var också en stark katalysator under mellankrigstiden, där den förstnämnda blev dominerande inom fackfilosofin. De filosofer som inte kände sig hemma i detta klimat drog sig ofta undan från den akademiska filosofin.⁶⁶

Vanligtvis är det von Wrights föregångare och professor Eino Kaila (1890-1958) som tillskrivs den analytiska filosofins introducerande i Finland, vilket delvis beror på Kailas kontakt med den mytomspunna Wienkretsen och den logiska empirismen. Kaila

⁶¹ Galison 1990, 742.

⁶² Docini 2007, 4.

⁶³ Cahoon 2010.

⁶⁴ Strang 2006, 237.

⁶⁵ Strang 2006, 247.

⁶⁶ Strang & Nygård 2006, 12.

innehade den inflytelserika posten som professor i teoretisk filosofi vid Helsingfors universitet 1930-1948 och var också en inflytelserik kulturell opinionsbildare.⁶⁷ Under senare delen av 1900-talet fick analytisk filosofi en allt starkare dominans och Eino Kailas elever Oiva Ketonen, Erik Stenius och Georg Henrik von Wright blev tongivande aktörer på det finländska filosofiska fältet men också prominenta utomlands. Ännu idag har finländska filosofer internationellt anseende främst som framstående logiker.⁶⁸

Finlands filosofiska inriktning omorienterades även i geopolitiskt avseende under 1940-talet. Den analytiska filosofin hade med Hitlers makttillträde mer eller mindre upphört i Tyskland och Österrike och dess filosofer sökte sig till Storbritannien och USA där de sedan förblev efter kriget. Den finländska universitetsvärlden tog också avstånd från det tidigare filosofiskt inflytelserika Tyskland efter kriget och det anglosaxiska blev det nya dominerande filosofiska källsprånget.⁶⁹

2.2 Kulturdebatten kring det moderna

Moderniteten har varit ett tema i den finländska kulturdebatten åtminstone sedan 1800-talet. Marja Jalava tar exempelvis upp Johan Jacob Tengströms skrift *Om några Hinder för Finlands Litteratur och Cultur* från 1817 som ett exempel, där Tengström diskuterar hur ”det moderna cultursystemet” inverkar på människans inre värld. Även om det moderna, som för Tengström i stort sammanfaller med upplysningen, gett makalösa välsignelser åt människan hade det också reducerat alla värden och ideal till simpelt nyttotänkande. Det ”moderna cultursystemet”, menade Tengström, hade redan haft sin glansperiod och motreaktionen syntes redan i Sverige med den antågande romantiken. För en finländsk kontext var romantiken för främmande, ansåg Tengström, och det krävdes ett säreget kultursystem för att föra in Finland i den nya tiden. Tengström fann detta i den framväxande filosofiska hegelianismen, som genom hans elev J.V. Snellman kom att bli en del av grundfundamentet i den finländska 1800-talskulturen.⁷⁰

⁶⁷ Meinander 2009, 167.

⁶⁸ Strang 2016, 194.

⁶⁹ Strang 2006, 253.

⁷⁰ Jalava 2005, 11-15.

Trots det moderna i Tengströms – och även ställvis i Snellmans – fall användes för att beskriva ett förlegat upplysningsarv finns det även andra positiva kopplingar till modernitet i 1800-talets kulturdebatt. Snellman såg bl.a. framsteget som definierande för sin tid, delvis inspirerat av Hegels syn på historiens framåtskridande och lade en stor tilltro till det mänskliga förnuftets förmåga.⁷¹ Denna framstegstro är också emblematiskt för 1800-talet i Europa, i avseende på tilltron till teknologin och moderniseringsprocesserna som genomsyrade samhällets alla plan.⁷² 1800-talstänkare som Marx och Hegel är också symptomatiskt moderna i den mån de båda gestaltar sin samtid som en sammanhängande helhet, som de själva benämner den moderna tiden.⁷³

I början av 1900-talet aktualiserades en ny modernitetsdiskussion både i Finland och i Europa. En nyromantisk kultur- och vetenskapskritik uppstod bland bildningsborgerskapet som lyfte upp samhällets rationalisering, vad Max Weber kallar ”världens avförtrollning”, samt masspolitiken och masskulturens faror som negativa effekter av moderniteten.⁷⁴ I Finland dryftades dessa frågor exempelvis av filosofer och litteratörer som Hans Ruin, som betonade modernitetens själlöshet i kontrast till de materiella vinningarna som teknologins framsteg medfört. Med första världskriget sporrades denna modernitetsdiskussion bland intellektuella ännu mera och modernitetens utveckling sågs ofta pessimistiskt stå i direkt samband med krigets utbrott, som en följd av den teknologiska utvecklingen och en alltför materialistisk framstegsoptimism.⁷⁵

För bildningsborgerskapet i Finland hade vissa aspekter av samhällets modernisering skapat oro, exempelvis demokratiseringen som också implicit krympte bildningsborgerskapets samhällseliga roll.⁷⁶ För dessa började kultur framstå som en ädlare och viktigare verksamhet än politik som istället gestaltades som massornas domän, och blev ett forum där kritik riktades mot samtidens modernitet. Ifrågasättandet av många av modernitetens aspekter var således vanliga ämnen i den kulturdebatt som von Wright växte upp i. Andra världskriget spädde sedan vidare på

⁷¹ Jalava 2005, 154. Hegel är en grundgestalt i modernitetens utformning, menar Habermas, som den första filosof som greppade modernitetens behov av att härleda sin normativitet ur sig själv. Habermas 1991, 16.

⁷² Berman 1988, 24. Egentligen, menar Berman, fanns det också starka antimoderna idéer under 1800-talet, men jämfört med 1900-talet får ändå framsteget en framträdande plats.

⁷³ Berman 1988, 88-89.

⁷⁴ Nygård 2008, 36.

⁷⁵ Nygård 2008, 205-206.

⁷⁶ Relander 2004, 139.

civilisationspessimismen bland det konservativt sinnade bildningsborgerskapet.⁷⁷

Alternativa gestaltningar av det moderna fanns också i Finland, t.ex. i vänsterns mera optimistiska tilltro till det moderna samhällets möjligheter, eller vissa filosofer som ville återvända till upplysningens modernitetssträvan,⁷⁸ men det högersinnade bildningsborgerskapet var relativt dominerande i själva kulturdebatten.⁷⁹

En strävan efter att modernisera kan också utläsas på andra plan under det finländska 1900-talet. I nedmonteringen av den snellmanskt-hegelianskt inspirerade folkidealismen som konstruerats under 1800-talet så mobiliserades ofta just utvecklingens modernitet som en fördel, något som speglas i den positiva andan inom filosofin. Även om uppgörelsen med Snellman hade påbörjats redan tidigare på filosofiskt plan hade hans tankar ett inflytande som sträckte sig mycket längre, som en axiomatisk grund för begrepp som folk, kulturarv, och fosterland. Efter andra världskriget utformades nya begrepp i samhälls- och kulturdebatten för en mera modern – denna gång i bemärkelsen vetenskaplig – uppfattning om individ, kultur och samhälle.⁸⁰

2.3 von Wrights tidiga karriär och lärofäder

Georg Henrik von Wright föddes 1916 i Helsingfors och växte upp i en borgerlig familj med stark förankring i en humanistisk bildningstradition.⁸¹ Han började studera filosofi vid Helsingfors universitet som 18-åring under den dåvarande professorn i teoretisk filosofi Eino Kaila. 1937 fullgjorde von Wright sin kandidatexamen med ett verk om Ludwig Wittgensteins *Tractatus logico-philosophicus*, det verk som Wienkretsen i stort sett byggde sin filosofi på. Planen var att därefter studera vidare i Wien, men von Wright fick avbryta sina planer på grund av Hitlers *Anschluss* 1938, och sökte sig då istället till Cambridge – ett val som i efterhand kan betraktas som ett karriärmässigt lyckoskott med tanke på Cambridgefilosofernas senare starka inflytande inom analytisk filosofi.⁸² Vid Cambridge lärde von Wright också känna Ludwig Wittgenstein personligen och blev senare hans nära vän. 1941 doktorerade von Wright vid

⁷⁷ Lehtola 2016, 202.

⁷⁸ Den namnkunnigaste av dessa var Rolf Lagerborg. Jalava 2005, 241-258.

⁷⁹ Nygård 2016, 40-45. På grund av detta så används bildningsborgerskap genomgående i avhandlingen istället för liknande termer som exempelvis intelligentsia, den bildade klassen eller de intellektuella.

⁸⁰ Relander 2004, 140; Jalava 2005, 15.

⁸¹ von Wright 2001, 9-21.

⁸² Salmela 1998, 442-443.

Helsingfors universitet under ledning av Eino Kaila, med en avhandling om induktionsproblemet, med titeln *The Logical Problem of Induction*.

Eino Kaila var en inflytelserik gestalt på det finska kulturfältet och den modernisering av samhälls- och kulturvetenskaper som ägde rum under efterkrigstiden var till mycket inspirerade av hans verk *Syvähenkinen elämä* (1943), som strävade till att nedmontera metafysiska världsåskådningar till förmån för mera moderna perspektiv.⁸³ Kaila och von Wright stod varandra nära, Kaila var bl.a. redan känd familjebekant till von Wright innan han började studera och de brevväxlade flitigt med varandra ända fram till Kailas död 1958.⁸⁴ Wittgenstein var också ett starkt inflytande för von Wright – i sina memoarer skriver von Wright om hur Wittgenstein ”skakar min själ” och de umgicks också i övrigt och diskuterade kultur och filosofi i Cambridge.⁸⁵ Kaila och Wittgenstein anses överlag vara von Wrights viktigaste filosofiska lärofäder i forskningen.⁸⁶

von Wrights akademiska karriär fick en stark början. 1946, som 30-åring, tillträdde von Wright den svenskspråkiga professuren i filosofi vid Helsingfors universitet. Två år senare fick han på Wittgensteins rekommendation efterträda denne som professor i filosofi vid Trinity College i Cambridge. Därtill blev von Wright också tillförordnad professuren i praktisk filosofi vid Helsingfors universitet 1946–1948 och skötte professuren i filosofi vid Åbo Akademi 1946 i väntan på nya tillträdare. Slutligen fick han även sköta Kailas professur i teoretisk filosofi vid Helsingfors universitet 1948–1951 då Kaila blev invald i den nygrundade Finlands akademi och en efterträdare söktes.⁸⁷ Det var således på 1940-talet som von Wright etablerade sig som filosof och nådde många positioner med hög status på det akademiska fältet – sammanlagt fem professurer, även om vissa av dem var kortvariga.⁸⁸ 1951, efter Wittgensteins död, avgick von Wright från professuren i Cambridge och återvände till Finland där Helsingfors universitet sen blev hans fortsatta huvudsakliga akademiska bas.

von Wrights filosofiska verksamhet – liksom vilken filosof som helst – är svår att placera in i något entydigt fack, men Johan Strang menar åtminstone att von Wrights

⁸³ Meinander 2009, 94; Relander 2002, 144.

⁸⁴ von Wright 2001, 54.

⁸⁵ von Wright 2001, 124.

⁸⁶ Se t.ex. Manninen 2009, 47-69.

⁸⁷ von Wright 2001, 103-104.

⁸⁸ Att von Wright innehade så många professurer var också delvis ett sätt att förhindra att icke-analytiska filosofer skulle få positioner med hög status på det akademiska fältet. Se Strang 2016, 198.

tidiga filosofiska produktion kan räknas till den logiska empirismen.⁸⁹ Förhållandet till denna filosofiska rörelse är ändå inte klarskuren eller statisk, både Kaila och Wittgenstein var kritiska till många av rörelsens aspekter fastän de bidrog till att utforma den – en anmärkning man även kan utsträcka till von Wright.⁹⁰

3. von Wrights produktion som intellektuell

3.1 Fördelning

von Wright skriver på olika sätt i olika fora och för att i Skinners metodologiska anda greppa kontexten och innebörden av hans texter krävs en närmare genomgång av de olika arterna av texter och av de kanaler han använde sig av. Som intellektuell – dvs. om man borträknar alla fackfilosofiska alster – publicerade von Wright totalt 95 texter under perioden 1938–1951. Men i denna mängd ingår allt från en lärobok i filosofi till minnesskrifter och essäer. En detaljerad översikt av alla texter finns i källförteckningen.

Av dessa 95 texter är 45 recensioner av filosofiska, matematiska, kulturhistoriska, litterära och psykologiska verk som i medellängd är ca 1 sida långa. Oftast är dessa också mera refererande och introducerande än kommenterande, även om undantag finns, varför många av dem faller bort i avhandlingen. I regel förekommer få eller inga direkta ställningstaganden till det moderna i dem.

Lejonparten av texterna under perioden 1938–1951 publiceras i tidskrifterna *Nya Argus* och *Finsk Tidskrift* – 35 i den förstnämnda och 30 i den andra. Sju av texterna i *Nya Argus* är recensioner, medan hela 22 av de publicerade i *Finskt Tidskrift* är recensioner.

11 av texterna publicerades i *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, en tidskrift som strävade till att befrämja nordiskt samarbete och utgavs av Letterdska föreningen i Stockholm.⁹¹ Dessa artiklar – som till största delen är recensioner – är överlag mycket korta, oftast bara en paragraf, och nästan helt refererade till sin natur, möjligen med någon enstaka randanmärkning. Dessa artiklar får därför inte mycket utrymme i avhandlingen. De publicerades 1944, 1945 och 1946.

⁸⁹ Strang 2016, 194.

⁹⁰ Manninen & Stadler 2009, 50.

⁹¹ Nationalencyklopedin, s.v. ”Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri.”

Utöver att publicera sig i tidskrifter som *Nya Argus*, *Finsk Tidskrift* och *Nordisk Tidskrift* skrev von Wright i en mängd andra fora och sammanhang. 1943 skrev von Wright boken *Den logiska empirismen. En huvudriktning inom modern filosofi*, som blev en lärobok i filosofi vid Helsingfors universitet och därmed fick stor spridning. Boken översattes också till finska två år senare under titeln *Looginen empirismi. Eräs nykyisen filosofian pääsuuntaus*. Idéhistorikern Svante Nordin menar att boken är den första presentationen av den logiska empirismen på svenska, både i Finland och i Sverige, och därmed hade stor genomslagskraft.⁹² Boken på 188 sidor är som lärobok också främst introducerande och refererande i stil men inleds och avslutas med kapitel som tangerar filosofins modernitet och ställer diagnoser om filosofins samtid och framtid.

Därtill skrev von Wright texter för dagstidningar under den aktuella perioden. Fyra artiklar för *Hufvudstadsbladet*, varav en är en recension, två artiklar för *Svenska Dagbladet* och en artikel och en recension för *Dagens Nyheter*. Dessa texter skiljer sig inte stilmässigt mycket från hans texter i *Nya Argus* och *Finsk Tidskrift*.

Dagstidningstexterna behandlar oftast filosofin i Finland eller Europa.

Slutligen publicerar sig von Wright i ett antal diverse skrifter, som två minnesskrifter, två artiklar i *Studentbladet*, tidskriften *Skola och Hem*, *Stockholms-tidningen* samt efterord till en utgåva om Augustin Ehrensverd som han själv var redaktör för. Dessa är också förhållandevis ämnesspecifika och går inte in på modernitetsfrågor eller röjer något förhållningssätt till det moderna, och behandlas därmed inte mera i avhandlingen.

3.1 von Wright som filosofisk recensent

Även om recensionerna inte har en framträdande roll i denna avhandling får de ett större utrymme i kapitel fyra som behandlar den moderna filosofin. Recensionsverksamheten är i sig en slags vetenskapspolitisk aktivitet som i detta fall strävar efter att upprätthålla en specifik syn på filosofin och vetenskaperna. I lexikala val och retorisk utformning, i upplyftandet av filosofiska bundsförvanter och avfärdandet av konkurrerande filosofer och filosofier mobiliserar von Wright ofta just tanken på att filosofins modernitet för sin

⁹² Nordin 2016, 184.

sak. Recensionerna är också av vikt eftersom, som sociologen Pierre Bourdieu hävdar, recensionsverksamheten är ett av de sätt en akademiker kan befästa sin status som intellektuell i samhället.⁹³

Filosofiska frågor utsträcker sig också till andra vetenskapsområden än själva filosofin under perioden 1938-1951. von Wright kunde i egenskap av filosof t.ex. utvärdera psykologiska verk genom att engagera sig i de mera abstrakta teoretiska frågor som ingick i dem. Även om specialiseringen av filosofin och vetenskaperna redan inletts under slutet av 1800-talet fanns det fortfarande en del överlappning mellan vissa ämnen under perioden 1938–1951. Eino Kaila hade t.ex. grundat den första psykologiska institutionen vid Helsingfors universitet 1932.⁹⁴

En del av recensionerna i *Nya Argus* och *Finsk Tidskrift* fungerar som ett underlag för mera allmän diskussion för von Wright – tre i *Nya Argus* och en i *Finsk Tidskrift*.⁹⁵ Jag väljer att kalla dem essäer snarare än recensioner, eftersom de verk som behandlas i dem främst tjänar en instrumentell roll för en mera allmän diskussion.

Därtill så skriver von Wright om mera fackfilosofiska ämnen och logik i ett sju längre essäer – ett så pass avgränsat fält att det sällan uttrycker något ställningstagande till modernitet i sig själv. Implicit finns här också vissa undantag i retoriska formuleringar och ett understrykande av filosofins modernitet, av ett positionerande av filosofin i ett historiskt narrativ och i relation till andra filosofier. Rent lexikalt kan noteras att von Wright använder termen modern i anknytning till filosofi eller filosofiskt närliggande ämnen i 14 av sina texter 1938–1951.⁹⁶

⁹³ Calhoun, Rojek & Turner 2005, 538.

⁹⁴ Salmela 1998, 133.

⁹⁵ von Wright, ”Mystikern Huxley”, *NA* 33:1940; ”Platon-problemet”, *NA* 36:1943; ”Gide och människan”, *NA* 40:1947; ”Medvetande och materia”, *FT* 137:1945.

⁹⁶ von Wright, ”Eino Kaila som kunskapsfilosof”, *NA* 33:1940; ”Georg Christoph Lichtenberg – ett tvåhundraårs minne”, *FT* 131:1942; *Den logiska empirismen*, 1943; ”Platon-problemet”, *NA* 36:1943; ”Själsbegreppets förvandlingar”, *FT* 136:1944; ”Engelska tänkare”, *FT* 138:1945; ”Moderna psykologier” *FT* 138:1945; ”Hjalmar Neiglick som filosof”, *Hbl* 12.4.1945; ”Språkets filosofi”, *FT* 138:1945; ”Filosofien och vetenskaperna”, *FT* 140:1946; ”Gide och människan”, *NA* 40:1947; ”En filosofikongress”, *NA* 41:1948; Recension av ”Luonne ja Ympäristö”, *NT* 22:1946; ”Den nya logiken”, *NT* 22:1946.

3.2 von Wright som kulturdebattör i *Nya Argus* och *Finsk Tidskrift*

Det är svårt att ge ett klart svar på hur stor tyngd frågor om samhällets och kulturens modernitet rent kvantitativt får i von Wrights intellektuella produktion under perioden 1938–1951. Frågan om modernitetens olika aspekter kan ofta läsas implicit mellan raderna eller ämnesvalen men är också någonting som von Wright ofta explicit engagerar sig i.

De texter som får mest synlighet i denna avhandling i förhållande till von Wrights engagemang i kulturdebatten i är de som publicerats i *Finsk Tidskrift* och *Nya Argus*. Dessa tidskrifter fungerade som ett forum för kulturdebatt och opinionsbildning redan under 1900-talets början då både framträdande filosofer, författare och konstnärer använde sig av tidskrifterna i brist på andra fora för idédebatt.⁹⁷ Utgående från de två tidskrifternas roll som inflytelserika fora för idédebatt och intellektuellt opinionsbildande kan man också tillskriva von Wrights texter dem en större vikt i forskningsfrågans sammanhang – von Wrights ställningstaganden och ageranden som intellektuell kommer tydligast fram i dessa. von Wright satt själv med i *Nya Argus* redaktion från 1946 till 1961, och en kort period som chefredaktör 1948.⁹⁸

Recensionerna och läroboken borträknade återstår 49 texter, varav nästan hälften går in på en explicit modernitetskritik genom olika infallsvinklar. Av dessa tematiserar 24 det moderna samhällets kris och förfall på olika sätt och behandlas huvudsakligen i kapitel fem.⁹⁹ Åtta av dessa essäer fokuserar också på humanismens roll i anknytning till dessa teman, ofta som ett slags botemedel till eller livlina ur modernitetens kaos och kriser vilket behandlas i kapitel 6.¹⁰⁰

⁹⁷ Nygård 2008, 27. *Nya Argus* namn var dock ursprungligen *Euterpe* 1901-1907 och därefter *Argus* 1908-1911.

⁹⁸ von Wright 2001, 109.

⁹⁹ von Wright, "Mystikern Huxley", *NA* 33:1940; "Betraktelser om Europa", *FT* 130:1941; "Georg Christoph Lichtenberg - ett tvåhundra års minne", *FT* 131:1942; "Om framtiden", *Hbl*, 3.5.1945; "Humanismens förfall", *FT* 139:1946; "Universiteten och bildningen", *NA* 40:1947; "Paideia", *NA* 40:1947; "Upptäckten av kosmos", *NA* 40:1947; "Grekernas humanism", *NA* 40:1947; "Individen och samhället", *NA* 40:1947; "Gide och människan", *NA* 40:1947; "Filosofen som statsman", *NA* 41:1948; "Humanism och teologi", *NA* 41:1948; "Dostojevskij", *NA* 42:1949; "Mannen i underjorden", *NA* 42:1949; "Frihetens tragedi", *NA* 42:1949; "Revolutionens demon", *NA* 42:1949; "Ryssland och Europa", *NA* 42:1949; "Den sanna och den falska guden", *NA* 42:1949; "Spengler och Toynbee", *NA* 44:1951; "De stora kulturerna", *NA* 44:1951; "Ödets kurva", *NA* 44:1951; "Den historiska pseudomorfofen", *NA* 44:1951; "Västerlandets undergång", *NA* 44:1951.

¹⁰⁰ von Wright, "Humanismens förfall", *FT* 139:1946; "Universiteten och bildningen", *NA* 40:1947; "Paideia", *NA* 40:1947; "Upptäckten av kosmos", *NA* 40:1947; "Grekernas humanism", *NA* 40:1947;

Mot slutet av perioden publicerar von Wright tre längre essäerier i *Nya Argus* kring historiefilosoferna Oswald Spengler och Arnold Toynbee, det antika bildningsidealet paideia samt Fjodor Dostojevskij som tolkare av det moderna samhället. Genom alla dessa texter tematiserar von Wright explicit modernitetens problem – de är på många sätt förelöpare till hans mera aktiva tidsdiagnostiska skrifter som gjorde honom känd som intellektuell i Norden. Dessa skrevs alla efter andra världskriget och kan enligt Mikko Salmela räknas till en ny fas av hans humanistiska produktion, en etiskt betonande humanism.¹⁰¹ Tillsammans med en essäserie om Lev Tolstoj som tänkare publicerades de också som bok 1955 under titeln *Tanke och förkunnelse* och var von Wrights första bok som kulturkritisk intellektuell. Den sista essäserien om Tolstoj sträcker sig dock bortom avgränsningen för denna avhandling och behandlas inte.

Paideia-serien utgörs av sju essäer, Dostojevskij-essäerna av sex och essäserien kring Spengler och Toynbee – som är det sista von Wright skriver inom denna avhandlings tidsrym – är likaså sju till antalet. Medellängd på dessa är fyra sidor per essä.

4. Den moderna filosofin: den logiska empirismen

4.1 Den moderna vetenskapliga filosofin

På 1940-talet var den logiska empirismen, trots att den slagit rot i delar av det filosofiska skrået, inte vidare känd i Finland bland allmänheten. von Wright skrev därför om den filosofiska inriktningen – som i detta skede ännu hade många olika namn – i en mängd artiklar och i boken *Den logiska empirismen. En huvudriktning inom modern filosofi* (1943) till en bredare publik. I dessa märker han också ut vad han såg som den uttryckligen nya logiska riktningen för filosofin vilken ofta får gå under namnet modern filosofi. Samtidigt utgör artiklarna försök att legitimera den logiska empirismen i olika kontexter, något som inte sällan görs genom att understryka dess modernitet.

”Individen och samhället”, *NA* 40:1947; ”Filosofen som statsman”, *NA* 41:1948; ”Humanism och teologi”, *NA* 41:1948.

¹⁰¹ Salmela 1998, 502.

von Wright inleder sin bana som intellektuell genom att skriva om den nya ”logistiska filosofien” i *Nya Argus* 1938, i en essä med samma namn. Efter att ha räknat upp några överkomliga tillkortakommanden för den filosofiska rörelsen avslutar von Wright essän med att placera in den i filosofins historia:

*man måste medge, att den logistiska filosofien i varje fall gjort ett både allvarligt och fruktbarande försök att realisera den mest storartade idé, som någonsin en filosof framkastat, idén om den formaliserade universalvetenskapen, Leibniz’ Scientia generalis.*¹⁰²

I det citerade textstycket kan man med Kosellecks termer se den formaliserade universalvetenskapen som den förväntningshorisont von Wright projicerar på filosofins utveckling, som filosofins mest storartade tänkbara slutmål, en bana som den logiska empirismen har gjort värdefulla framsteg på. Idén om den formaliserade universalvetenskapen speglar också den modernisering av samhälls- och humanvetenskaperna som von Wright deltar i, som bland annat gick ut på att med hjälp av naturvetenskapen hitta en gemensam mall för att ersätta äldre hegelianska former.¹⁰³

Projektet att skapa en universalvetenskap som von Wright tar fasta på var i sig utmärkande för Wienkretsens filosofi och Liedman ser i det projektet ett starkt uttryck för upplysningens anda i placeringen av (natur)vetenskapen som högsta normativa modell.¹⁰⁴ Leibniz projekt som von Wright noterar är emblematiskt för upplysningens tilltro till förnuftets förmåga, men von Wright ger den också en speciell definition genom att koppla den till den ”logistiska” filosofin.¹⁰⁵

Fokuset på det nya i den logiska empirismen kommer också till uttryck i von Wrights bok *Den logiska empirismen. En huvudriktning inom modern filosofi*. I företalet diskuterar von Wright just rörelsens nyskapande karaktär, och kommenterar att ”det originella och befruktande, så som författaren ser det, ligger i en ny uppfattning av själva den filosofiska verksamhetens natur jämfört med andra aktiviteter.”¹⁰⁶ Denna nya uppfattning är ett nytt sätt att ställa upp filosofiska problem men också implicit en avgränsning av filosofins verksamhetsområde. I sin självbiografi skriver von Wright

¹⁰² von Wright, ”Logistisk filosofi”, *NA* 31:1938, 177.

¹⁰³ Relander 2004, 138.

¹⁰⁴ Liedman 1999, 330.

¹⁰⁵ Leibniz *Scientia Generalis* är ett upplysningsprojekt i den meningen att den strävan efter att skapa ett allomfattande rationellt system för all mänsklig kunskap och därmed högt värderar det mänskliga förnuftets förmåga.

¹⁰⁶ von Wright, *Den logiska empirismen*, 1943, 5.

senare också om den logiska empirismen och menar att han var fullständigt övertygad om ”det slutgiltiga i detta nya sätt att filosofera” under perioden.¹⁰⁷

Den logiska empirismen har i forskningen jämförts med den kulturella modernismen. Bland annat den brittiske filosofen Stephen Toulmin har tolkat Wittgensteins *Tractatus logico-philosophicus* och i förlängning Wienkretsens logiska empirism som utslag för en uppgörelse med historien som låg i tiden under tidigt 1900-tal. På samma sätt som Arnold Schoenbergs atonalitet inom musiken och Piet Mondrians konstruktivism inom konsten längtade filosoferna till den ”rationalistiska drömmen” om en tabula rasa – en strävan efter rena abstrakta former och fränkoppling från historiens ok.¹⁰⁸ Vad von Wright beskriver när han diskuterar filosofins slutgiltiga metodologi kan tolkas på liknande sätt, ”den formaliserade universalvetenskapen” som ett rationalistiskt ideal i den logiska empirismens anda.

Hur von Wright positionerar filosofin som modern syns också i hur han överlag namnger den. Utöver att märka ut filosofins modernitet i 14 texter¹⁰⁹ skriver von Wright om ”filosofin som gjort epok i det nutida tänkandet,”¹¹⁰ ”den vetenskapliga filosofin,”¹¹¹ ”den nya filosofien”¹¹² när han behandlar den logiska empirismen. Eftersom filosofins modernitet i dessa fall sällan definieras på djupare nivå kan de läsas enligt vad Koselleck kallar begreppsliga *slagord*, dvs. som termer utan definierat innehåll vilka främst representerar en (politisk) vilja eller anda, ord som skall övertala snarare än beskriva.¹¹³

4.2 Organisk utveckling och obruten tradition

Trots att den logiska empirismen får stå för något modernt i von Wrights texter finns det även diskrepanser, speciellt i jämförelse med vissa aspekter av Wienkretsens ursprungliga filosofi. Som Toulmin och idéhistorikern Peter Galison påvisat hade den tidiga logiska empirismen och Wienkretsen anknytning till en radikal framstegsanda.

¹⁰⁷ von Wright 2001, 56.

¹⁰⁸ Toulmin 1992, 153.

¹⁰⁹ Se Kapitel 3.1. för översikt.

¹¹⁰ von Wright, ”Georg Christoph Lichtenberg – ett tvåhundraårs minne”, *FT* 131:1942, 247.

¹¹¹ von Wright, ”En finsk filosof”, *SvD*, 13.5.1943.

¹¹² von Wright, *Den logiska empirismen*, 1943.

¹¹³ Koselleck 2006, 358.

Som rörelse drevs den av kampen mot all gammal filosofisk metafysisk ornamentering och strävade efter att bygga upp filosofin på moderna – i bemärkelsen vetenskapliga – grunder.¹¹⁴ Just denna brytning i filosofins historia betonades kraftigt. I von Wrights texter om filosofin behäftas den logiska empirismen med en viss modernitet men länkas också gång på gång till historien; han målar upp en bild av den moderna filosofin som en organisk utväxt av den europeiska tanken eller kulturen. Ett gott exempel är när han diskuterar Platon i en essä från 1943:

*Ju mera vi i ljuset av kulturhistorisk och filologisk kritik lyckas göra rättvisa åt det vi tro vara Platons egna intentioner, desto tydligare skall man sannolikt finna, att den nutida uppfattningen av filosofien är en genom differentiering långsamt vunnen utvecklingsprodukt vars embryonala form vi igenkänna i Platons dialektik.*¹¹⁵

Platon var en filosof som skattades högt inom filosofin under tidigt 1900-tal – Cambridgefilosofen Alfred North Whitehead hade i sin bok *Reality and Process* från 1929 i ett känt citat summerat hela den västerländska filosofin som ”fotnoter till Platon.”¹¹⁶ Det är alltså inte förvånande att von Wright använder Platon för att höja statusen på den logiska empirismen som här dessutom gestaltas som en ”långsamt vunnen utvecklingsprodukt”, det vill säga en filosofi som gjort framsteg på den utvecklingslinje som Platon inlett.

Liknande projiceringar av kontinuitet sker i en annan text, en essä i *Finsk Tidskrift* 1942, där von Wright behandlar en enligt honom bortglömd stor tänkare, den tyska 1700-talsfysikern Georg Christoph Lichtenberg:

*Lichtenberg [har] sett längre än Mach och därigenom blivit en direkt föregångare, utom till empirikriticismen, även till den uppfattning av filosofien, som gjort epok i det nutida tänkandet, och som framför allt är frukten av Ludwig Wittgensteins banbrytande gärning.*¹¹⁷

¹¹⁴ Galison jämför Wienkretsens program med Bauhaus-rörelsen som konst- och designrörelse, båda uttryck för samma anda. Galison 1990, 726.

¹¹⁵ von Wright, ”Platon-problemet”, *NA* 36:1943, 168.

¹¹⁶ En filosof som von Wright också var bekant med – i sin självbiografi nämner von Wright Whitehead som en av de stora filosoferna han var ivrig att möta vid Cambridge när han åkte dit för att skriva på sin doktorsavhandling 1938. von Wright 2001, 145.

¹¹⁷ von Wright, ”Lichtenberg som filosof”, *FT* 131:1942.

I återupprättande av Lichtenberg hänvisar von Wright både till fysikern Ernst Mach och till Ludwig Wittgenstein, båda två upphovsgestalter till den logiska empirismen.¹¹⁸

Wittgenstein, som en av von Wrights lärofäder i Cambridge, får stå i ett obrutet samband med Lichtenberg som von Wright märker ut som en stor filosof från vetenskapshistorien, någon som särskådat de filosofiska frågeställningarnas egentliga natur före sin tid och nått närmare den slutgiltiga metodologin som den analytiska filosofin i von Wrights samtid uppnått, eller åtminstone tagit viktiga steg mot.

Samma återknyttande tematik återfinns i von Wrights bok *Den logiska empirismen. En huvudlinje inom modern filosofi*, som han skrev kring samma tid som han engagerade sig i Lichtenberg.¹¹⁹ Utöver att gå igenom den logiska empirismens filosofiska ställningstaganden diskuterar von Wright i bokens sista kapitel den logiska empirismen som ”en världs rörelse” och siar om rörelsens framtid. Han konstaterar här att den ”nypositivistiska andan [...] redan stod i sitt flor” med Wienkretsens tidiga verksamhet och att rörelsen förändrats mycket även om det väsentliga består. von Wright tillägger att förändringarna som skett inom rörelsen ”haft karaktären av organisk utveckling och icke av växling i fråga om *prima principa*”, vilket har medfört att kontinuitet och enhetlighet skapats.¹²⁰ Rörelsens filosofi konstateras än en gång vara en ”långsamt vunnit utvecklingsprodukt.”

Johan Strang behandlar i sin doktorsavhandling olika försök att förankra och legitimera den tidiga analytiska filosofin i Sverige, och menar att strategierna varmed man fick filosofin etablerad varierar i olika länder – den filosofiska rörelsens innebörd måste anpassas till lokala filosofiska och politiska kontexter.¹²¹ I finländsk kontext krävde den logiska empirismen också lokal förankring, vilket kan ses i hur von Wright skriver om Eino Kaila i slutkapitlet i *Den logiska empirismen* som om han vore en av Wienkretsens viktigaste medlemmar: ”Två av den logiska empirismens mest markanta profiler äro Jörgen Jörgensen i Köpenhamn och Eino Kaila i Helsingfors.”¹²²

En liknande förankring skapar von Wright i en artikel i *Svenska Dagbladet* från samma år då han beskriver den logiska empirismen som ”den konsekventa slutprodukten av det

¹¹⁸ Liedman 1999, 328-330.

¹¹⁹ von Wright 2001, 89.

¹²⁰ von Wright, *Den logiska empirismen*, 1943, 173.

¹²¹ Strang 2006, 256.

¹²² von Wright, *Den logiska empirismen*, 1943, 172.

exakta tänkandets tvåtusenåriga utveckling från grekerna till våra dagar” och märker än en gång ut Kaila som rörelsens främsta representant i Finland.¹²³

Yrkandet på en historisk kontinuitet och obruten tradition för den nya filosofin i Finland återfinns i många kontexter. I en artikel om 1800-talsfilosofen Hjalmar Neiglick i *Hufvudstadsbladet* 1945, skriver von Wright om Neiglick som den filosof som introducerade den moderna empiriskt fokuserade filosofin i Finland. Denna filosofiska ådra får stå som en direkt föregångare till det rådande filosofiska klimatet i von Wrights samtid. Han behäftar Neiglick med titlar som ”kosmopolitisk”, ”en milstolpe för filosofin i Finland” och som ”väckaren ur likgiltighet och försoffning” vilket Finlands tankeliv led av enligt texten och skriver slutligen:

*[Neiglick] är den förste konsekvente företrädaren hos oss för en empiristisk filosofi och inleder därmed en idétradition som bevarats obruten fram till våra dagar och utan tvekan markerat huvudstråket i vår filosofiska odling under de senaste sextio åren.*¹²⁴

von Wright behandlar här inte bara upp den logiska empirismens bana som en obruten linje i västerländsk filosofi, utan också något nytt som importerades från Europa till Finland av Neiglick som en kosmopolitisk sinnad filosof. När von Wright skrev artikeln hade han själv redan tillbringat en längre tid i Cambridge och var i egenskap av intellektuell med internationella kontakter en liknande kosmopolit. På så vis speglar von Wright rollen som importör av det moderna från Europa till det perifera föråldrade Finland, en roll finländska intellektuella genomgående har gjort anspråk på under 1800-talet och det tidiga 1900-talet.¹²⁵

I samma anda skriver von Wright också att Neiglick visade på Finlands ”efterblivenhet på filosofins område” på sin tid.¹²⁶ Han citerar även Neiglick mot artikelns slut för att visa på dennes syn på förhållandet mellan det nationella och internationella under slutet av 1800-talet, mellan den inhemska metafysiken och den utländska empirismen: ”medan det råder och redan i årtionden rätt utveckling och förnygring i kulturländerna lever man här på förstenade rester av fader Snellmans visdom.”¹²⁷

¹²³ von Wright, ”En finsk filosof”, *SvD*, 13.5.1943.

¹²⁴ von Wright, ”Hjalmar Neiglick som filosof”, *Hbl* 12.4.1945.

¹²⁵ Nygård 2013.

¹²⁶ von Wright, ”Hjalmar Neiglick som filosof”, *Hbl* 12.4.1945.

¹²⁷ von Wright, ”Hjalmar Neiglick som filosof”, *Hbl* 12.4.1945.

Genom att märka ut Neiglicks goda egenskaper och bedrifter målar von Wright implicit även upp motbilder: ohållbar kunskap mot hållbar kunskap, fel utveckling mot rätt utveckling, det förnygrade europeiska mot det förstenade inhemska – alla vika i detta fall avser Snellmans hegelianska metafysiska spekulation. Von Wright återkommer ofta till det metafysiska som en benämning på det föråldrade i andra texter.¹²⁸

4.3 Den logiska empirismens politik och världsåskådning

Den logiska empirismens alla aspekter kunde inte överföras till en finländsk kontext. Det radikala filosofiska och vetenskapspolitiska programmet som Wienkretsen stod för sträckte sig för vissa av rörelsens anhängare också längre än det rent metodologiska, till en total filosofisk världsåskådning. I denna världsåskådning ingick också ett radikalt modernt samhällspolitiskt program, ett program som strävade efter att på samma sätt som filosofin nollställa och bygga upp igen, vilket tog formen av en socialistisk progressivism. Denna socialistiska aspekt var inte vidare gångbar i den relativt konservativa universitetsmiljön i Finland, vilket medförde att många av introduktörerna av den logiska empirismen aktivt försökte avpolitiserar rörelsen.¹²⁹

I von Wrights texter försöker han avpolitiserar den logiska empirismen genom att gång på gång särskilja filosofins metodologiska och politiska anspråk. von Wright kommenterar direkt det radikala samhällspolitiska projektet i den logiska empirismen i slutkapitlet av *Den logiska empirismen*, när han betraktar rörelsen som en världsåskådning som inte lyckats sprida sig lika effektivt som rörelsens rent metodologiska idéer:

Till den radikala, världsåskådningsbetonade positivismen och empirismen har man i England förhållit sig i någon mån kyligt. Man frestas att här liksom i Frankrike förklara fenomenet med en hänvisning till historien: en miljö, på vilken Bacon, Locke, Berkley, Hume och Mill tryckt sin andes prägel, har haft rätt att med levnadsviss skepsis betrakta den ungdomliga gåpåaranda som Wienkretsen på sin tid företrädde.¹³⁰

¹²⁸ Se kapitel 4.4.

¹²⁹ Strang 2006, 266.

¹³⁰ von Wright, *Den logiska empirismen*, 1943, 171-172.

Denna ”levnadsvis skepsis” inrotad i kulturen fungerade som en bromskloss för den ”ungdomlig gapåaranda”, dvs. Wienkretsens socialistiska program. Synen på kulturens tillnyktrande effekt på utvecklingen är talande och har innehållsmässigt vissa likheter med vissa av von Wrights senare texter om humanismens roll.¹³¹ Redan Eino Kaila hade med liknande strategi understrukt sitt avståndstagande till världsåskådningsaspekten av Wienkretsens filosofi och markerat att den var klart åtskild från själva filosofin.¹³²

Yttranden om den logiska empirismen som en världsåskådning återkommer i en artikel i *Nya Argus* 1948 med namnet ”En filosofkongress.”¹³³ von Wrights rapporterar i artikeln från Internationella filosofikongressen, ett forum för filosofer från hela världen som det året ordnades i Amsterdam, den första av sitt slag som arrangerades efter andra världskriget och den första som von Wright deltog i. I artikeln gör han en översikt av den internationella filosofiska situationen och olika filosofiska rörelser i sin samtid. När han kommer till den logiska empirismens förespråkare, noterar han att den ”upphört att vara en slagkraftig världsåskådning” och spekulerar:

*Orsakerna till detta skulle vara intressanta att diskutera. De stå uppenbarligen i första hand att söka i riktningens inre utveckling, som tvingat den allvarligt arbetande tanken att avstå från alltomfattande generaliseringar till förmån för speciallösningar utan gemensam världsåskådningskaraktär.*¹³⁴

von Wrights betoning på att det är en rent inre logisk följd, ett resultat den ”allvarligt arbetande tanken”, som upplöst världsåskådningsaspekten gör att världsåskådningsprogrammet i förlängning mister sin legitimitet. Implicit gestaltas världsåskådningsaspekten som ett mera ofullständigt moment i en rationell utvecklingskedja. Denna tolkning av kan kontrasteras med andra tolkningar, som istället ser orsakerna i Wienkretsens sociala programs nedgång i geografisk splittring eller förändrade politiska konjunkturer, dvs. yttre faktorer.¹³⁵ von Wright noterar också än en gång i artikeln att rörelsens värdefullaste bidrag till filosofin är ”den nya metoden.”

¹³¹ Se kapitel 5.

¹³² Strang 2016, 207.

¹³³ von Wright, ”En filosofkongress”, *NA* 41:1948.

¹³⁴ von Wright, ”En filosofkongress”, *NA* 41:1948, 235.

¹³⁵ Se t.ex. Liedman 1999, 330.

4.4 Den moderna filosofins kontrapunkter

Trots att von Wright avskalade en del av de radikala samhällseliga aspekterna av ”den nya filosofien” utgjorde han ändå en del av moderniseringsvågen i vetenskaperna och filosofin kring andra världskriget, och följde den logiska empirismens krav på en mera vetenskaplig attityd inom filosofin. På så vis strävade han efter att förnya filosofin och närliggande vetenskaper genom att rensa bort gamla metafysiska eller idealistiska rester och förankra filosofin i naturvetenskaperna – allt i enlighet med den positiva andan. Samtidigt fungerar denna avgränsning av filosofin, utmärkandet av filosofins gränser, som ett bålverk mot de radikalare livsåskådningsaspekterna.

Pierre Bourdieu har i sina analyser av intellektuella fält märkt ut hur olika idéer och begrepp ofta får sin mening i dessa genom negationer. För att exempelvis definiera något som vetenskapligt krävs något ovetenskapligt som motbild.¹³⁶ En liknande definitionsstrategi kan skönjas i hur von Wright ger skepnad åt filosofi som inte passar in i den positiva andan. Mysticism och metafysik får ofta tjäna som fiender för den logiska empirismen, som ålderdomliga kvarlevor från en mindre rationell tid vilket också i förlängning får den logiska empirismen att framstå som modern, rationell och vetenskaplig.¹³⁷

Denna strategi använder von Wright främst i sin recensionsverksamhet. I en recension i *Finsk Tidskrift* från 1946 granskar von Wright en bok om den då framväxande gestaltpsykologin av den svenska filosofen David Katz.¹³⁸ von Wright kritiserar behovsbegreppen som används och menar att det som beskrivning av ”de motoriska reaktionernas drivkrafter [är] tämligen ohöljt *animistiska*”, von Wright efterlyser vidare ”den *hälsosamma tillnyktring*, som en fastare anknytning till den moderna nervfysiologins rön och metoder skulle medföra” inom gestaltpsykologin.¹³⁹

Termen animism, även om det var en gängse kritik bland logiska empirister, anspelar i sammanhanget på ett religiöst anstruket själsbegrepp. Som begrepp fungerar det som en motpol till den positiva andans fokusering på naturvetenskap och formalisering. von Wright kritiserar också i tre andra recensioner psykologiska riktningar som

¹³⁶ Bourdieu 1991, 21-22.

¹³⁷ Galison 1990, 712-725.

¹³⁸ von Wright, ”Gestaltpsykologi” *FT* 139:1946.

¹³⁹ von Wright, ”Gestaltpsykologi” *FT* 139:1946, 56. Egen kursivering.

”animistiska.”¹⁴⁰ I en av dem angriper han också en rådande psykologisk instinkt teori, och kallar den för en slags ”*qualitas occulta* [som] vetenskapen inte [borde] åberopa.”¹⁴¹

Ställningstagande mot det metafysiska är i och för sig ingen ny strategi utan har pågått inom den mera empiristisk inriktade filosofin i Finland ända sedan slutet av 1800-talet.¹⁴² Det är dock värt att notera att liknande avståndstagande fortfarande pågick i von Wrights texter 1938–1951, att metafysiken fortfarande var en aktiv motbild. Metafysik är också i sammanhanget en förhållandevis vag term som von Wright använder på många olika sätt. Formellt sätt kan man anse att metafysik syftar på epistemologi och ontologi som filosofiska problemområden, men det verkar som om von Wright använder begreppet för att syfta på allt från Hegels spekulativa metafysik till allehanda former av ålderdomliga och irrationella läror. På basen av det varierande innehåll termen får kan man tolka det som något Koselleck kallar asymmetriska motbegrepp, dvs. begrepp vars egentliga funktion är att skapa identitet för andra begrepp eller grupper.¹⁴³ I von Wrights fall kan man postulera den moderna filosofin mot metafysiken, metafysiken som ett grundbegrepp som används för att märka ut filosofins modernitet. I sammanlagt åtta texter genom sin produktion 1938-1951 tar von Wright explicit ställning mot det metafysiska.¹⁴⁴

von Wright kritiserar det vad han kallar metafysik i många olika avseenden. J. E. Salomaa – som 1930 hade förlorat kampen om professuren i teoretisk filosofi vid Helsingfors universitet till Eino Kaila¹⁴⁵ – publicerade en bok om filosofen Arthur Schopenhauer som von Wright recenserade i *Finsk Tidskrift* 1944 under titeln ”Ett filosofiskt tolkningsförsök.”¹⁴⁶ Recensionen inleds med ett långt citat från Thomas Manns roman *Buddenbrooks* (1901), där en karaktär blir betagen av Schopenhauers böcker utan att egentligen förstå vad han läser. von Wright fortsätter med att skriva att även vissa filosofer gör sig skyldiga till detta och att ”mången allvarlig forskare” har

¹⁴⁰ von Wright ”Medvetande och materia”, *FT* 138:1945; ”Språkets filosofi *FT* 138:1945; ”Fysiologisk psykologi” *FT* 139:1946.

¹⁴¹ von Wright, ”Språkets filosofi *FT* 138:1945, 89.

¹⁴² Heidegren 2006, 21-51.

¹⁴³ Koselleck 2004, 155.

¹⁴⁴ von Wright ”Logistisk filosofi”, *NA* 31:1938; ”Mystikern Huxley”, *NA* 33:1940; *Den logiska empirismen*, 1943; ”Recension av Konrad Marc-Wogau: Die Theorie der Sinnesdaten“, *NT* 21:1945; ”Ett filosofiskt tolkningsförsök”, *FT* 136:1944; ”Hjalmar Neiglick som filosof”, *Hbl* 12.4.1945; ”Ungdomsårens psykologi”, *FT* 138:1946; ”En filosofikongress”, *NA* 41:1948.

¹⁴⁵ Valet mellan Kaila och Salomaa har behandlats i Strang 2016. Redan då motiverade Kaila sig själv till posten med att han presenterade en modernare attityd till filosofin.

¹⁴⁶ von Wright, ”Ett filosofiskt tolkningsförsök”, *FT* 137:1944.

menat att det är omöjligt att tolka Schopenhauers metafysiska system ”som en motsägelsefri enhet.”¹⁴⁷ Efter dessa citat och anmärkningar – vilka upptar två tredjedelar av recensionen – målar von Wright också upp bokens positiva egenskaper och avslutar med följande mening:

*Boken kan i varje fall rekommenderas envar, som vill teoretiskt orientera sig i en filosofisk lära, som all metafysisk belastning till trots bevarar sin suggestiva tjuskraft genom tiderna.*¹⁴⁸

von Wright återkommer till metafysikens belastning i essän om Hjalmar Neiglick i *Hufvudstadsbladet* från 1945, i vilken han skriver om hur Neiglick insett att ”den metafysiska spekulationen” i Europa redan på 1800-talet ”sjunkit ner till en nästan namnlös storhet” och istället tagits över av en metodologiskt mera empirisk filosofi ”och därmed beträtt vägen till hållbar kunskap.”¹⁴⁹

I den tidigare nämnda rapporten från filosofikongressen i Amsterdam 1948 identifierar von Wright också metafysiska kvarlevor på den samtida filosofiska scenen. Under kongressen var von Wright på väg till Cambridge för att inta den prestigefyllda professuren i filosofi vid Trinity College efter Wittgensteins avgång.¹⁵⁰ Som en framtida representant för brittisk filosofi skriver han triumferande om hur ”av de 29 metafysiska föredragen hölls bara ett enda av en representant för anglosaxisk filosofi och detta var dessutom ett oskyldigt historiskt mellanspel i excesserna av djupsinniga betraktelser om människans väsen och tillvarons mysterier.”¹⁵¹

I samma rapport avfärdar von Wright också den samtida existentialismen – som i sig kan räknas som en utväxt från den kontinentala filosofin – som ”metafysisk” och menar därtill att den har ”ebbat ut i ett stort antal privatfilosofier utan mera allmän betydelse.”¹⁵² En benämning som existentialisterna själva knappast skulle ha accepterat.¹⁵³

Liknande markeringar och strategier mot andra filosofier än den utpräglat moderna logiska empirismen kommer fram på många sätt i von Wrights verksamhet. Att von

¹⁴⁷ von Wright, ”Ett filosofiskt tolkningsförsök”, *FT* 137:1944, 266.

¹⁴⁸ von Wright, ”Ett filosofiskt tolkningsförsök” *FT* 137:1944, 266. von Wright attackerar i en annan recension även Salomaas Snellmantolkning, se ”J.V. Snellman, elämä ja filosofia”, *NT* 21:1945.

¹⁴⁹ von Wright, ”Hjalmar Neiglick som filosof”, *Hbl* 12.4.1945.

¹⁵⁰ von Wright 2001, 133.

¹⁵¹ von Wright, ”En filosofikongress”, *NA* 41:1948.

¹⁵² von Wright, ”En filosofikongress”, *NA* 41:1948, 235.

¹⁵³ Existentialisterna tog nämligen också kraftigt avstånd från metafysiken. Se Marcuse 1972, 161.

Wright var mån om att hålla vad han ansåg vara den rätta filosofin vid makten i Finland är något han sällan uttrycker explicit, även om det är synligt i hans handlande utanför skrivandet. Han brevväxlade exempelvis flitigt med Eino Kaila under perioden 1948–1951 för att hitta en efterträdare till Kaila på den inflytelserika posten som professor i teoretisk filosofi vid Helsingfors universitet och strävade aktivt till att den mera kontinentalfilosofiskt inspirerade rivalen Sven Krohn inte skulle få posten. I ett brev till Kaila 1949 uttrycker von Wright att för honom var själva idén ”att Krohn i framtiden skulle inneha en lärostol vid Helsingfors ohygglig.”¹⁵⁴ Krohn publicerade senare samma år sin doktorsavhandling som just var en kritisk granskning av den logiska empirismen.¹⁵⁵

von Wright noterar inte alls eller mycket sällan kontinentalfilosofi eller andra 1900-talsskolor i sina texter – ”den moderna filosofin” verkar stå synonymt med den logiska empirismen. Men i vissa av texterna framkommer också ibland direkta avståndstagande till andra filosofer som inte passar in i den analytiska skolans definition av rationell filosofi. Filosofer som Hegel avfärdas som politiskt suspekta,¹⁵⁶ dialektisk materialism – dvs. marxismen – avfärdar von Wright i sin text från filosofikongressen 1948 som ”His masters voice”, och skriver därtill att de marxistiska föreläsningarna var ”till ringa glädje för mera utvecklade lyssnare.”¹⁵⁷ Bevekelsegrunderna för dylika avståndstaganden kan man anta även ha en rot i von Wrights bakgrund i det finländska konservativa bildningsborgerskapet och Finlands politiska situation som granne till Sovjetunionen.

I och med det starka motståndet mot allting som stod utanför den positiva andans spelrum hamnar många av filosofins traditionella representanter utanför filosofidefinitionen. Detta kan vara en förklaring till en genomgående trend i von Wrights författarskap, att ta upp vissa filosofer men beskriva dem som litterära snarare än filosofiska gestalter. Filosofer som Schopenhauer och Nietzsche (som även varit av större vikt för kontinentala filosofiska strömningar) hyllar von Wright i olika sammanhang men alltid som representanter för något annat än filosofi i akademisk

¹⁵⁴ Citerat i Strang 2016, 198.

¹⁵⁵ I avhandlingen noterar Krohn att rörelsen redan övergetts av de flesta forna förespråkare, men att den vid Helsingfors universitet förblivit i makt som ett egendomligt ”provinsialt fenomen.” Citerat i Salmela 1998, 375. Det är värt att notera hur denna bild av den logiska empirismens status i både världen och Finland ser markant annorlunda ut för en av dess kritiker än för von Wright.

¹⁵⁶ von Wright, ”Individen och samhället”, *NA* 40:1947, 219.

¹⁵⁷ von Wright, ”En filosofikongress” *NA* 41:1948, 234.

bemärkelse. Friedrich Nietzsche är en ”siare och skald,”¹⁵⁸ Arthur Schopenhauer ”är större så som praktisk människokännare än såsom metafysisk systembyggare.”¹⁵⁹

Samtidigt breddar von Wright även filosofibegreppet – han skriver t.ex. om Dostojevskij som filosof i ”i den djupare mening som täcker alla allvarliga försök att bestämma människans plats i tillvaron”¹⁶⁰ men understryker även här att det rör sig om filosofi i icke-akademisk bemärkelse. Som Bernt Österman också påpekat, verkar von Wright i sina tidiga texter ta ett visst avstånd från filosofier som alltför systematiskt försöker beskriva människans existentiella villkor.¹⁶¹ Istället får kulturen axla den rollen för von Wright, om än indirekt, genom stora författare och konstnärer. Men det existentiella som problemområde är också utmärkande för von Wrights samtida kontinentala filosofiska strömningar, som Martin Heideggers fundamentalontologi eller existentialismen, filosofiska konkurrerande skolor till den logiska empirismen som på detta vis lämnas utanför den akademiska filosofidefinitionen.

Genom att bredda det icke-akademiska filosofibegreppet till att innefatta ”försök att bestämma människans plats i tillvaron” tillåter det också von Wright att själv skriva om saker utanför logiken och den logiska empirismen, inte som akademisk fackfilosof men som intellektuell.

5. Det moderna samhällets kris och förfall

5.1 Det moderna Europas kris och förfall

Hur moderniteten gestaltas i von Wrights texter varierar mycket beroende på om han behandlar filosofin och vetenskaperna eller samhället och kulturen. När filosofins modernitet ofta fungerar som ett intyg på dess överlägsenhet är tematiken kring det moderna samhället snarare fokuserat på andligt förfall och kris – ett ledmotiv som kommer ännu starkare fram under och efter andra världskriget och som till stor grad speglar den borgerliga kulturdebatten i Finland under samma tid.¹⁶²

¹⁵⁸ von Wright, ”Paideia”, *NA* 40:1947, 230.

¹⁵⁹ von Wright, ”Ett filosofiskt tolkningsförsök”, *FT* 137:1944, 266.

¹⁶⁰ von Wright, ”Dostojevskij”, *NA* 42:1949, 71.

¹⁶¹ Österman 2016, 75.

¹⁶² Relander 2002, 145.

Både kris och förfall är i sig själva välanvända troper i modernitetsdiskursen. Koselleck spårar deras användning i historien och märker ut dem som konventionella asymmetriska motbegrepp som ofta användes, åtminstone sedan upplysningen, i relation till framstegstanken. Förfallet aktualiseras gång på gång som framstegets apori, som ett begreppsligt motdrag mot idén om historiens framåtskridande mot en bättre morgondag, ofta genom att betona ett inre, andligt förfall mot det teknologiska framstegets yttre ackumulation.¹⁶³ På samma vis har förfallsbegreppet också används i finländsk kulturdebatt, exempelvis genom filosofer som Hans Ruin vid 1900-talets början.¹⁶⁴

Krisbegreppet börjar från och med upplysningen allt mer användas som ett begrepp för att indikera antingen en övergångsperiod eller för att aktualisera känslan av att leva i en avgörande tid där framtiden står på spel – genom att ständigt aktualisera nutiden, märker Koselleck ut krisupplevelsen som en av modernitetens tidsliga signaturer, något som lever kvar in i våra dagar.¹⁶⁵ Men till skillnad från den optimistiska förväntningshorisont som framsteget postulerar pekar krisen inte mot en bättre morgondag utan snarare mot framtidens immanenta hot och faror.¹⁶⁶ Både kris och förfall har på så vis ofta använts för att kritisera den med moderniteten ofta förknippade framstegstron, genom att ifrågasätta framstegets optimistiska förväntningshorisont.

von Wright använder sig av många av de begreppsliga förfalls- och kristroperna som Koselleck märker ut – exempelvis diskrepansen mellan det yttre framsteget och ett inre förfall – men ger dem också en egen skepnad. I von Wrights fall är det ofta framstegstron, den teknologiska tillväxten, masskulturen och samtidens politiska massrörelser som står i rampljuset som moderna misslyckade projekt eller rentav faror för den europeiska anden och högkulturen. Krisen och förfallet tematiseras oftast i samma av von Wrights texter.

Det andliga förfallet som tema syns för första gången i von Wrights produktion i en essä om författaren Aldous Huxleys världssyn, ”Mystikern Huxley” i *Nya Argus* 1940.¹⁶⁷

von Wright diskuterar här Huxleys bok *After Many a Summer Dies the Swan* (1939) och fördömer hur författaren gått från sin skarpt kulturkritiska attityd till att på senare dagar

¹⁶³ Koselleck 2002, 218–236.

¹⁶⁴ Nygård 2008, 206.

¹⁶⁵ Koselleck 2006, 371. Genom att ständigt betona nuet förflyttas fokus också från erfarenhetsrummet som således förlorar sitt grepp över förväntningshorisonten.

¹⁶⁶ En vidareformulering på denna tanke, utgående från Koselleck, står att finna i Gumbrecht 2013.

¹⁶⁷ von Wright, ”Mystikern Huxley”, *NA* 33:1940.

bli en profeterande mystiker – något von Wright ser som en tidstypisk omvändelse.¹⁶⁸ Men von Wright diskuterar också den europeiska samtids som Huxley har särskådat och berömmar Huxleys kritiska blick på tidens ideal:

*[...] de ideal vilka den västerländska människan önskat se förverkligade i samhällslivet: demokratiska, liberalistiska, fascistiska, kommunistiska o.s.v. Varpå beror det, att alla dessa ideal, i den mån de blivit realiserade, icke medfört de välsignelser, som man trott sig kunna uppnå genom dem: fred, lycka och social rättfärdighet?*¹⁶⁹

Problemet är inte att dessa moderna projekts fullföljande misslyckats, menar von Wright, utan i att själva de psykologiska premisserna bakom dem är felaktiga. Alla de uppräknade massrörelserna fokuserar på rent materiella frågor och tappar i processen bort den andliga storhet som den europeiska högkulturen företrätt. Materiell tillväxt gör inte ett samhälle bättre, snarare tvärtom. Men den materiella tillväxtens tanke är ständigt närvarande:

*Denna tanke, uttryckt i en populärt tilltalande, men schematiserande och benhårt doktrinär form, kan betecknas som en av drivfjädrarna i vissa moderna reformrörelser, vilka nått sin spets i kommunismen.*¹⁷⁰

Förfallet i sin klaraste form står att finnas i kommunismen som utgör en kulturfara, inte minst för att den är populärt tilltalande. Liknande åsikter var inte heller ovanliga bland intellektuella i Finland kring mitten av 1940-talet.¹⁷¹ I citatet står kommunismen i förlängning som en manifestation av den missriktade framstegstanken. Senare i texten kontrar von Wright framstegstankens framåtriktade karaktär med en ironisk inversion: ”så som människan nu lever och far, går hennes väg icke mot en högre och bättre varelse, utan mot en halvapa som framhårdar sin tillvaro i ett rent vegeterande tillstånd.”¹⁷² Framsteget, i form av den materiella tillväxten, gestaltas här som något som döljer det inre förfallet.

¹⁶⁸ I den andan är texten också en kritik av metafysisk spekulatation.

¹⁶⁹ von Wright, ”Mystikern Huxley”, NA 33:1940, 71.

¹⁷⁰ von Wright, ”Mystikern Huxley”, NA 33:1940, 71.

¹⁷¹ Salmela 1999, 149.

¹⁷² von Wright, ”Mystikern Huxley”, NA 33:1940, 71.

Krisen kommer för första gången fram som tema i essän ”Betraktelser om Europa” som publicerades i *Finsk Tidskrift* 1941.¹⁷³ I essän kommenterar von Wright den rådande situationen i andra världskrigets Europa, men tangerar också det moderna (europeiska) samhällets samtid och framtid. Essän har senare väckt uppståndelse – von Wright gör rentav en liten apologi för den i sina memoarer¹⁷⁴ – eftersom han uttalar sig något nedlåtande om ”främmande raser” i den.¹⁷⁵

De främmande raserna, menar von Wright, har med en otäck ”apaktig härmning” knyckt européernas teknologiska vinningar.¹⁷⁶ Han menar vidare att Europa har gett ”kulturens makalösa välsignelser åt andra folk”, vilket i kontexten syftar på spridningen av de europeiska moderna politiska systemen och teknologi men dessa främmande folk hotar nu i sin tur Europas hegemoni.¹⁷⁷

Den rasistiskt anstrukna ”apliknande” termen kan också läsas som en implicit kvarleva av en tidstypisk framstegssyn – den utvecklade människan i Asien och Afrika som kontrast till den utvecklade europén.¹⁷⁸ Jalava hävdar att en implicit idé om en biogenetisk linje var dominerande i historiesynen i Finland under tidigt 1900-tal. Enligt denna linje kunde man jämföra nästan allt, alla mänskliga kulturer, barn, psykiskt sjuka och neandertalare på en gemensam skala av mänsklig utveckling där den vite manlige europén stod som den ultimata utvecklingsprodukten.¹⁷⁹ Denna framstegstanke kunde jämföras med vad Koselleck kallar framstegstankens ”osamtidighet i samtiden”, dvs. att framsteget ses som övergripande för historiens utveckling där vissa delar kan sacka efter eller vara förelöpare.¹⁸⁰

Krisen som von Wright gestaltar i ”Betraktelser om Europa” utgörs inte bara av krigets fasor, utan är också produkten av en lång historisk utveckling som sätter sin prägel på samtiden: ”[e]n av de betydelsefullaste historiska insikter en modern människa kan tillägna sig är, att betingelserna för Europas världsdominerande ställning långsamt

¹⁷³ von Wright, ”Betraktelser om Europa”, *FT* 130:1941.

¹⁷⁴ von Wright 2001, 91–92.

¹⁷⁵ Denna anmärkning är dock inte huvudtemat för essän utan snarare något som tangeras i förbifarten.

¹⁷⁶ von Wright, ”Betraktelser om Europa”, *FT* 130:1941, 153.

¹⁷⁷ På så vis kan de ”makalösa välsignelser” som von Wright åberopar i sammanhanget tolkas som en hänvisning till en form av modernitet.

¹⁷⁸ I ”Mystikern Huxley” kan densamma apreferensen närmast läsas som en invertering av evolutionslinjen, människan blir till apa istället för apan till människa.

¹⁷⁹ Jalava 2014, 49.

¹⁸⁰ Koselleck 2004, xvii.

förändrats, och att förändringen i våra dagar lett till en kris.” von Wright menar att det är en betydelsefull insikt eftersom att:

[a]lla tafatta försök att bromsa händelseutvecklingen till trots stå vi nu inför faktum, att utanför vår världsdel utvecklats eller hålla på att utvecklas ett antal stora geopolitiska och ekonomiska helheter, vilka – i avsaknad av en ursprunglig differentiering i starkt individualiserade beståndsdelar – med teknikens och det moderna kommunikationsväsendets hjälp fått möjlighet att sammansvetsas till en i Europa hittills okänd grad av homogenitet.¹⁸¹

Händelseutvecklingen som lett till den europeiska krisen får ett skimmer av oundviklighet, en utveckling som har skenat iväg. Teknologin, som ursprungligen kommer från Europa, sprids och ger makt åt andra kontinenter som sen berövar Europa dess ledande position genom större befolkningar, resurstillgångar och kulturell homogenitet. Det är just det europeiska som genomgående får agera som fond för framsteget fram till dagens läge i texten – både det kulturella och teknologiska – medan framtiden är oroväckande oviss. I detta så speglar von Wright många andra tidigare finländska intellektuella, eftersom Europa genomgående fått symbolisera modernitetens symboliska topos i den finländska kulturdebatten under 1800-talet och tidigt 1900-tal.¹⁸²

För att bemöta hotet av de icke-europeiska måste Europa enas, menar von Wright, och det är endast Tyskland som både kan bevara och förnya den europeiska anden, speciellt med hot som Sovjetunionen vid Europas östgräns. I denna åsikt var han dock inte heller ensam bland de intellektuella i Finland under kriget. Som Mikko Salmela har poängterat sågs kriget i Finland inte sällan som ett slag om den europeiska kulturen bland filosoferna där Tyskland stod som symbolen för Europa.¹⁸³ Inte minst Eino Kaila hade 1941 skrivit en artikel för tidskriften *Ostdeutscher Beobachter* där han starkt pläderade för att en tysk seger var den enda möjliga räddningen från både kommunismen och det politiska kaoset på den europeiska kontinenten.¹⁸⁴

von Wright identifierar också genomgående läsarna i ”Betraktelser om Europa”, ”vi”, med Europa istället för med Finland som nation. Att befästa den europeiska identiteten fungerar i detta sammanhang också som en gränsmarkering mot Sovjetunionen.

¹⁸¹ von Wright, ”Betraktelser om Europa”, *FT* 130:1941, 154.

¹⁸² Nygård 2013.

¹⁸³ Salmela 1999.

¹⁸⁴ Manninen 2007, 6.

Finlands sammandrabbningar med grannen i öst sågs inte sällan som ett sätt för Finland att återbetala den kulturella ”skuld” som landet stått i till Europa.¹⁸⁵

von Wright använder sig också av historien som erfarenhetsrum i essän när han jämför Sovjetunionen som en fara för Europa med många historiska faror, han menar att man måste ”gå tillbaka till hundturkarnas och saracenernas storhetsdagar för att finna en analogi till den nuvarande situationen vid Europas gränser.”¹⁸⁶ Senare i essän gör han också en jämförelse mellan Hitlers fälttåg mot Sovjet och ”kristenhetens stora företag mot gemensamma fiender i gångna tider.”¹⁸⁷ I ordvalet påminner texten om överbefälhavare Mannerheims dagorder från juni samma år som också talar om fortsättningskriget som ett ”heligt krig.” Ett religiöst språkbruk som strävade efter att med kulturella argument ena folket mot en gemensam fiende.¹⁸⁸

Men utöver att använda Europa som ett topos för moderniteten kommer också ett annat förhållningssätt till det moderna till uttryck i ”Betraktelser om Europa.” von Wright målar upp en bild av den ”moderna människan” som vek, ”lyckokalkylerande” och ställer denna som motpol till en mera risktagande och fri ”europeisk patriot” som istället för en lyckokalkyl styrs av ”kulturinstinkt.”¹⁸⁹ Det moderna samhället är för bekvämt och rationaliserat vilket leder till en andlig avtrubbning och von Wright spekulerar att en framtida betraktare av hans samtida ska finna det ”sällsamt fattigt, kanske rent av utblottat, på märkliga prestationer i filosofi, litteratur och konst.”¹⁹⁰

I sken av detta, menar von Wright, är Tysklands hegemoni över Europa inte att frukta, trots den politiska ”likriktning och åsiktsförtryck” som förekommer där, eftersom det moderna samhället redan andligen har nivellerat människan. Denna kris, andens kris, verkar nästan uppväga den kris som kriget och den geopolitiska utvecklingen utgör. Fascismen och nazismen, menar von Wright, strävar längre än bara en förändring av politiska systemet. De ger sig också i kast med just den ”genomsnittsmentalitet” som är den moderna människans andliga avtrubbning.¹⁹¹

¹⁸⁵ Nygård 2013, 8.

¹⁸⁶ von Wright, ”Betraktelser om Europa”, *FT* 130:1941, 154.

¹⁸⁷ von Wright, ”Betraktelser om Europa”, *FT* 130:1941, 155.

¹⁸⁸ Tilli 2014. Likheten kan bero på att von Wright tjänstgjorde vid statens informationsverk under både vinter- och fortsättningskriget och därmed var väl införstådd med det propagandistiska språkbruket.

¹⁸⁹ von Wright, ”Betraktelser om Europa”, *FT* 130:1941, 155.

¹⁹⁰ von Wright, ”Betraktelser om Europa” *FT* 130:1941, 159.

¹⁹¹ von Wright, ”Betraktelser om Europa” *FT* 130:1941, 160.

Två politiska framtidsvisioner målas upp i essän. Tredje riket som kan rädda och rentav förnya den europeiska anden och kulturen, och Sovjetunionen som hotar hela den europeiska kulturens existens. Den förnyade, heroiska europeiska anden står vidare i motsatsförhållande till just den småborgerliga, trygga, moderna människan men också i förlängning till det oroväckande, homogena Sovjetunionen.

Även om många intellektuella i Finland ursprungligen sympatiserade med Hitler ändrade många sin inställning då Tredje rikets seger i kriget började se mera osannolik ut kring 1943. Exempelvis Eino Kaila som tidigare tagit ställning för det tyska tog snabbt avstånd från allt förknippat med Tredje riket och började öppet fördöma nazisternas jedeförföljelser och förföljelserna av intellektuella.¹⁹² von Wright tycks göra ett liknande avståndstagande, om än inte lika drastiskt, i sin essä i *Hufvudstadsbladet* 1945 med titeln ”Om framtiden.”¹⁹³ I essän, skriven då världskrigets slut hägrade, funderar von Wright på den enligt honom fruktansvärda möjligheten ”att Hitler förlorade kriget men vann freden” – det vill säga att totalitära ideologier som den i Tredje riket skulle ha en grogrund i det moderna demokratiska samhället.¹⁹⁴ von Wrights avståndstagande från Tredje riket kan naturligtvis bero på nya insikter i förföljelserna som skedde under regimen i Tyskland. Men det fanns också ett behov för intellektuella att ta avstånd från Tredje riket efter kriget i Finland. Författare som Olavi Paavolainen hade då lyft fram bildningsborgerskapets tyskvänlighet som en orsak till Finlands olycka under kriget, vilket väckte stor debatt.¹⁹⁵

”Om framtiden” går i övrigt i något liknande banor som i ”Betraktelser om Europa”, fast innehåller också en del markanta olikheter. Utgående från det förfall som Europa befann sig i efter krigets slut siar von Wright över möjliga framtidsutvecklingar för den europeiska kontinenten och världen överlag, både på ett geopolitiskt och på ett kulturellt plan.

Kristematiken kommer åter fram och von Wright inleder med att definiera den kontinuitet i Europa som riskerar brytas i hans samtid. Ända från renässansen till vad han kallar de ”två världskrigens tidsålder” har Europa sakta men säkert nått en dominerande ställning i världen, menar von Wright. Men utöver en förändring i det geopolitiska har också en kontinuitet i den europeiska kulturen brutits. Den i ett och ett

¹⁹² Salmela 1999, 158.

¹⁹³ von Wright, ”Om Framtiden”, *Hbl* 3.5.1945.

¹⁹⁴ von Wright, ”Om Framtiden”, *Hbl* 3.5.1945.

¹⁹⁵ Meinander 1999, 309.

halvt tusen år dominerande kristendomen, som blivit en grund för moral och existentiella förhållningssätt för den europeiska människan, är inte längre kraftfull och befinner sig i konflikt med vetenskapens utveckling. Detta riskerar leda till ödesdigra följder, menar von Wright, eftersom vetenskapen nog kan rasera världsbilder men inte bygga upp nya att ta deras ställe.

Vetenskapen underminerar människans existentiella och emotionella vara, det är det moderna samhällets paradox påstår von Wright i essän. Det råder ”en motsats mellan rationalitet och kultbehov hos människan.”¹⁹⁶ De ”metafysiska” behoven som uppkommit med kristendomens bortfall fylls av ideologer som nazismen med sin *Blut und Boden*-retorik.¹⁹⁷ Men detsamma, menar von Wright, gäller begrepp som ”demokrati” och ”ledare” som också kan bli föremål för en kultisk dyrkan.¹⁹⁸

I essän står det än en gång klart hur von Wright ser Europas nedgång och förfall som ett definierande drag för sin samtid, det moderna samhället som andligen svagt och ångestgivande: ”[ö]verallt i världen har vi att räkna med mysticism och dunkelmakeri, närd av människors tomhetskänsla och förtvivlan i en allt mer mekaniserad tillvaro.”¹⁹⁹ Istället för att som i ”Betraktelser om Europa” placera en heroisk europeisk patriot mot den moderna borgarens bekväma förslappning, gestaltar von Wright i den här essän en förtvivlan i de moderna massorna. En kontrast till massmänniskans olycka och andliga litenhet presenterar von Wright i slutet av essän, där han understryker möjligheten att i samtiden ”anta existensen av ett fåtal, i djupaste bemärkelse andligen fria individer” – något som kanske syftar till filosofer eller intellektuella – för vilka

*[...] det rena skådandet, grekernas theoria, fortfarande är den högsta lyckosalighet. Om dessa rena skådare vända sin blick mot tidsskeendet, skola de däri finna så mycket lärrikt och gåtfullt att begrunda, att de glömma sorgen över människans obotfärdighet, enfald och grymhet och i stället fyllas av den rena glädje som insikten ger oss.*²⁰⁰

Genomgående för både ”Betraktelser om Europa” och ”Om Framtiden” är att det är massorna – i form av det framväxande masssamhället och masskulturen – som får stå

¹⁹⁶ von Wright, ”Om Framtiden”, *Hbl* 3.5.1945.

¹⁹⁷ En ideologi som tar sina utgångspunkter i etnicitet eller folk och geografiskt territorium.

¹⁹⁸ von Wright målar här än en gång upp metafysiken som det irrationella och farliga i den moderna människan.

¹⁹⁹ von Wright, ”Om Framtiden”, *Hbl* 3.5.1945.

²⁰⁰ von Wright, ”Om Framtiden”, *Hbl* 3.5.1945.

som motpol, både till ”andligen fria individer” och ”europeiska patrioter.” I detta avseende speglar von Wright det finländska bildningsborgerskapets oro över massamhällets framväxande.²⁰¹

5.2 Friheten, kristendomen och det inverterade framsteget

En fortsatt variation på det modernas kris kommer till uttryck i von Wrights texter om Fjodor Dostojevskij. von Wright tog aktivt intresse för de ryska klassikerna – ett intresse som också starkt låg i tiden i Finland på 1940-talet. Intresset för det ryska ökade i den finländska kulturdebatten efter andra världskriget och nya professurer i rysk litteratur grundades vid Helsingfors universitet, delvis som en kulturdiplomatisk handling för grannlandet i öster.²⁰² Rysslandsvurmen hade också en tidigare grogrund i hela Västeuropa, något som nästan kan liknas vid en Dostojevskij-kult hade uppstått på 1920-talet bland intellektuella vilka i den ryske författaren såg ett botemedel för modernitetens excesser och dekadens. Europahistorikern Marjet Brolsma beskriver fenomenet rentav som en ny ”romantisk orientalism.”²⁰³

Under sina år i Cambridge 1948-1951 skrev von Wright en längre serie essäer om Dostojevskij, till stor del inspirerad av André Gides verk *Dostoïevsky* (1923).²⁰⁴ De publicerades i *Nya Argus* 1949, och i dem tematiserar von Wright modernitetens problem genom att granska Dostojevskij som tänkare. Dostojevskij får figurera som det moderna samhällets mest träffsäkra kritiker för von Wright och han ser denne som den ryska klassikerförfattare som har ”mest att säga vår tids människa” och att Dostojevskij beskriver den nutida ”moderna människans verklighet” snarare än sin egen tid.²⁰⁵ En tes i von Wrights tolkning av Dostojevskij är att ett av grundproblemen i det moderna samhället stammar ur frihetens dialektik, i hur en strävan efter frihet tenderar att slå över i sin absoluta motsats.²⁰⁶ I sig själv är denna kritik av frihetens möjlighet ett

²⁰¹ Nygård 2016, 45.

²⁰² Klinge 1991, 160.

²⁰³ Brolsma 2014, 191.

²⁰⁴ von Wright 2001, 112.

²⁰⁵ von Wright, ”Dostojevskij”, *NA* 42:1949, 69.

²⁰⁶ von Wright, ”Frihetens tragedi”, *NA* 42:1949, 229.

ifrågasättande av upplysningens grundidé, upplysningen som en strävan efter mänsklig frihet.²⁰⁷

På många sätt fortsätter von Wright också på den tematik som han påbörjade i ”Om Framtiden” när han diskuterar Dostojevskijs frihetsdialektik, det vill säga den moderna människans avsaknad av religion och traditionell existentiell grund. Om Gud varit garant för det moraliska systemet blir allting tillåtet i ateismens tidsålder, menar von Wright, men när människan tror sig göra sig fri från Gud gör hon sig i själva verket till slav för sina egna drifter och galenskaper. Detta tematiserar Dostojevskij bl.a. genom protagonisten Kirillov i romanen *Onda Andar* (1870), som begår självmord för att visa på sin absoluta frihet från det religiösa och för att valla in människosläktet i en ny frihetsepok.²⁰⁸ Men Kirillovs uppoffring är tragiskt missriktad, menar von Wright: ”[v]ägen vidare från övervinnelsen av Gud leder inte in i frihetens lyckorike, – utan tillbaka till gorillan.”²⁰⁹ Framsteget inverteras än en gång, det moderna samhällets religionslöshet riskerar att nivellera människan och leda till ett andligt förfall.

Människans tragiska strävan till frihet speglas också i socialismen, menar von Wright, och speciellt i det revolutionära tänkesättet:

*Revolutionen är frihetens tygellösa triumf och samtidigt dess tragiska vändpunkt. Det kollektiva fallet har en trogen motsvarighet i det individuella. När Raskolnikov mördar pantlånerskan för att bevisa sin frihet, är han redan en besatt som tappat herraväldet över sig själv. Det folk, som slagit in på Revolutionens väg, har – menar Dostojevskij – framför sig en vandring mot slaveri och allt djupare självförnedring.*²¹⁰

På så vis blir Dostojevskij-texterna också ett sätt att kommentera Sovjetunionen, som står för en slags extrem modernitet – en strävan till att i frihetens namn göra rent hus med alla gamla dogmer och föreställningar. Att använda Dostojevskij som ett medel att kritisera Sovjetunionen kan också tolkas som en följd av censuren i efterkrigstida

²⁰⁷ Åtminstone i den skepnad som Immanuel Kant definierar upplysningen, som ”människans utträde ur sin självförvållade omyndighet.” Kant 1968 [1784], 53.

²⁰⁸ Kirillov menar att religionens enda existensberättigande är rädslan för döden och söker överkomma denna.

²⁰⁹ von Wright, ”Frihetens tragedi”, *NA* 42:1949, 231.

²¹⁰ von Wright, ”Revolutionens demon”, *NA* 42:1949, 244.

Finland, där kritiska kommentarer om grannen i öst länge var extremt känsliga ämnen.²¹¹

von Wright engagerar sig också i vad han kallar ”medvetenhetsproblemet” när han skriver om Dostojevskij, dvs. idén att känslor och impulser förfalskas och tappar sin kraft när de blir föremål för medveten reflektion. Detta, menar Dostojevskij (och von Wright), är tidstypiskt för den moderna civilisationen. von Wright menar vidare att medvetenhetsproblemet

*[...] inte är en handfull överkänsliga grubblares lyxlidande, utan en tidssjukdom, som måste bli mera framträdande och pinsam ju mera utvecklad och på nivå med den civilisatoriska framstegs-processen patienten är.*²¹²

Framstegsprocessen inverteras än en gång. Det finns en riktning i historien, men i civilisationspessimistisk anda är framsteget oäkta och förtäcker egentligen det tragiska förfallet. Kulturens självmedvetenhet ackumuleras i takt med framsteget – dvs. civilisationens utveckling – och blir slutligen ett näst intill oöverkomligt hinder för ett äkta, spontant liv.²¹³ På samma sätt underminerar den moderna vetenskapen den innerlighet som en religiös livsinställning medfört, och det rationella tänkandet klavbinder det spontana handlandet.

I Dostojevskijtexterna kretsar von Wright kring tematiskt kring religionens bortfall och dess effekter på det moderna samhället. I ivrig framstegsanda, menar von Wright, tror sig människan kunna uppnå en frigörelse från historien men strävandena möts gång på gång av tragedi. Genom sin fokus på religionens roll vill von Wright visa på mänsklighetens begränsningar – människan är inte helt kapabel att rationellt greppa sin tillvaro och forma sitt samhälle. Vi kunde jämföra detta med Kosellecks syn på framsteget som ett av modernitetens grundbegrepp. Idén om framsteget, menar Koselleck, flyttade historiens agens från Gud till mänskligheten. Istället för att ty sig till det gudomliga börjar människan i högre grad själv sträva till att forma sin framtid.²¹⁴ Denna tilltro till människans förmåga drivs av en tilltro förnuftet som gör henne

²¹¹ Sedergran 2002, 268–270.

²¹² von Wright, ”Mannen i underjorden”, NA 42:1949, 212. von Wright behandlar också medvetenhetsproblemet i en annan text, ”Gide och människan”, NA 42:1947.

²¹³ Dessa tankar kan jämföras med ”Betraktelser om Europa” från 1941 där den moderna människan målas upp som en över-rationell, ”lyckokalkylerande” varelse utan ”kulturinstinkt.” Se kapitel 5.1.

²¹⁴ Koselleck 2004, 268.

självtändig och rationellt agerande, vilket är just vad von Wright ifrågasätter i essäsrien.

von Wright var inte ensam om att fokusera på det religiösa i sin intellektuella gemenskap, i sina memoarer skriver han om hur djupt engagerade av religiösa frågor personer omkring honom var efter kriget och räknar upp både Kaila och Wittgenstein som exempel.²¹⁵ Detta är i sig anmärkningsvärt, med tanke på hur markanta avståndstaganden från mystik och metafysik som de båda filosoferna annars gör i anknytning till filosofin och vetenskaperna.²¹⁶ Samtidigt kan man se von Wrights upplyftande av det religiösa som ett motdrag mot en aspekt av den vetenskapliga positiva andan som hade haft starkt inflytande på filosofiska fältet i Finland under tidigt 1900-tal, där religion närmast hade gestaltats som en form av skrock av filosofer som Edward Westermarck och Rolf Lagerborg.²¹⁷

För att kontextualisera von Wrights ställningstaganden mot framsteget som kommer fram i essäerna kan man göra en jämförelse med den rådande kulturdebatten i Finland under 1940-talet. Samtidigt som von Wright skriver pläderade den politiska vänstern i Finland för en slags framstegsoptimism, en tilltro till arbetarrörelsens förmåga att förnya kulturen och föra samhället mot en ljusare framtid.²¹⁸ Liknande framstegsvisioner synes hopplöst utopistiska för von Wright, även om han inte nämner vänstern eller deras representanter vid namn. Som i essän ”Mannen i underjorden” från 1949.²¹⁹

*Dostojevskijs världsbild är i extrem grad dynamisk. Det är som ville han säga, att det äkta mänskliga aldrig kan förenas med något bestående. Det finns inget tusenårsrike för människan att uppnå. Bara ett evigt pendlande mellan ljus och mörker. Det hör till vår natur som människor, att Gud och Den onde båda ha sin boning i oss och att våra ansträngningars mål är dömt att vara det tragiskt omöjliga.*²²⁰

Tusenårsriken kan läsas som referenser till ohållbara utopier, både till Tredje riket och till Sovjetunionen som von Wright framställer som misslyckade moderna projekt. I den

²¹⁵ von Wright 2001, 115.

²¹⁶ Se kapitel 4.

²¹⁷ Jalava 2005, 248-266.

²¹⁸ Meinander 1999, 314.

²¹⁹ von Wright, ”Mannen i underjorden”, NA 42:1949.

²²⁰ von Wright, ”Mannen i underjorden”, NA 42:1949, 214.

nästsista essän om Dostojevskij engagerar sig von Wright direkt med förhållandet mellan Ryssland och Europa, under titeln ”Ryssland och Europa.” I slutet av essän citerar von Wright Dostojevskijs uttalanden om Ryssland framtid i romanen *Bröderna Karamazov* (1880):

*Vår olycksaliga troika flänger huvudstupa i väg mot undergången och över hela Ryssland ha redan länge människorna bedjande utsträckt sina händer och vädjat om ett stopp för dess rasande hänsynslösa färd. Och om andra folk stiga åt sidan för denna troika så kan det gott vara, inte av beundran, såsom skalden gärna ville tro, utan helt enkelt av fasa. Av fasa, kanske av avsky. Och bra är det att de träda åt sidan, men kanhända de en dag ej längre göra så, utan sluta sig samman till en stark mur mot den framilande vålnaden och sätta en damm för vår laglösa och vilda framfart, till skydd för sin egen säkerhet, upplysning och kultur.*²²¹

Syftning till Sovjetunionen kan läsas mellan raderna. Genomgående för Dostojevskij-texterna är att det forna Ryssland genom Dostojevskij får agera scen för det moderna samhällets paradoxer, medan det rådande Sovjetunionen sällan direkt nämns men ofta antyds genom stycken som ovanstående.

Ryssland, som ett både europeiskt och icke-europeiskt land blir en arena för olika idéer av det moderna för von Wright. I detta avseende är von Wright också i samklang med stora delar av det europeiska bildningsborgerskapet på sin tid. Den ryska kulturen sågs även av många västerländska intellektuella under tidigt 1900-tal som ett land som både utgjorde en fara för Europas existens men som också kunde återuppväcka den av det moderna samhället förslappade europeiska anden. Brolsma beskriver detta fenomen som ”Rysslands mystiska magnetism.”²²²

von Wrights ställningstaganden till moderniteten genom Dostojevskij är inte bara en pik till vänstern och Sovjet. Dostojevskij, menar von Wright, är inte betecknande för vare sig socialismen eller borgerligheten. Han representerar istället en helt egen kategori.²²³ Synen på moderniteten som von Wright slutligen presenterar i essäserien är komplex. Det slutgiltiga ställningstagandet till vad von Wright målat upp som modernitetens paradox i essäserien – religionen och friheten – svarar han själv på i den sista essän, ”Den sanna och den falska guden.” Även om kristendomens bortfall och upplysningens

²²¹ von Wright, ”Ryssland och Europa” NA 42:1949, 264.

²²² Brolsma 2014, 191.

²²³ von Wright, ”Revolutionens demon” NA 42:1949, 242.

frihetssträvan har haft ödesdiga konsekvenser för det moderna samhället finns det kanske ingen väg tillbaka.²²⁴

*Är det så, att människan kan fortsätta att leva bara om hon får göra bruk av sin frihet till att utplåna gudsbelätet inom sig? Detta är den moderna civilisationens stora fråga. Den måste kanske besvaras jakande. Men efter Dostojevskij kan man inte längre vara blind för vad svaret har för konsekvenser.*²²⁵

5.3 Västerlandets undergång och kultur morfologin mot politiken

I *Nya Argus*-serien *Spengler och Toynbee* 1951 går von Wright i sex längre essäer igenom två olika kultur morfologier, dvs. teorier om kultur ers förändring genom historien. I essäerna debatterar han meriterna och bristerna hos historiefilosofen Oswald Spenglers kultur pessimistiska *Der Untergang des Abendlandens* (1922) och historikern Arnold Toynbees svar på Spengler, den mera optimistiskt färgade *A Study of History* som utkom i 12 delar mellan 1934 och 1961. von Wright fokuserar dock främst på Spengler, varför dennes behandling står i fokus i detta kapitel.

Der Untergang des Abendlandens stod i samklang med den rådande civilisationspessimismen bland det europeiska bildningsborgerskapet då den utkom under mellankrigstiden, och var då en av de mest sålda böckerna i Europa.²²⁶ Det är därför inte underligt att von Wright i sina memoarer utförligt beskriver hur han som barn fängslades av Spenglers anda och kom i kontakt med filosofens verk genom böcker i barndomshemmet bokhyllor.²²⁷ Spenglers tankar var också någonting som återfanns senare i von Wrights intellektuella miljö som akademiker. I memoarerna berättar han om hur han och Wittgenstein entusiastiskt brukade diskutera Spengler, även om von Wright fann dennes intresse besynnerligt med tanke på Wittgensteins annars starkt kritiska attityd till all slags metafysik.²²⁸

Spenglers kultursyn är genomgående organisk i sin utformning. Enligt honom genomlever de ”stora kulturerna” – närmare babylonisk, egyptisk, kinesisk, indisk,

²²⁴ von Wright, ”Den sanna och den falska guden”, *NA* 42:1949.

²²⁵ von Wright, ”Den sanna och den falska guden”, *NA* 42:1949, 277.

²²⁶ Mikkelä 1997, 319.

²²⁷ von Wright 2001, 33.

²²⁸ von Wright 2001, 127. En liknande anmärkning om en inkonsekvent attityd är något man också kunde utsträcka till von Wrights egna hyllningar av Spengler.

mesoamerikansk, klassisk, arabisk och västerländsk kultur – en ungdom, vuxenhet, ålderdom och förfall. I stort sett var denna kultursyn en reaktion mot lineära historienarrativ, mot en samtida historicism som såg nutiden som en unik punkt på en framåtskridande bana. Spengler såg istället likheter mellan samtidens utveckling och många andra epoker i ett mera cykliskt förlopp.²²⁹

Trots att von Wright kritiserar vissa av Spenglers teoretiska ansatser sympatiserar han också genomgående med Spenglers utgångspunkt i kulturer som enheter och Spenglers alternativa syn på historiens utveckling, något han återkommer till gång på gång: ”man kan inte förneka att den morfologiska tideräkningen på ett hälsosamt sätt kompletterar den traditionella bilden av historien som ett lineärt förlopp.”²³⁰

Enligt Spengler i *Der Untergang des Abendlandes* befinner sig västerlandet i en nedgångsfas, som kultur håller det på och genomlever sin vinter och är således på väg mot sin naturliga död – ett tankesätt som vann klangbotten i det europeiska bildningsborgerskapets dystopiska framtidsvisioner på 1920- och 1930-talen. Kontexterna kring verkets uppkomst är också talande med avseende på modernitetsdebatten. Spengler var en de mest framstående gestalterna i en konservativ våg i Weimarrepublikens Tyskland, som aktivt tog ställning mot både liberalistiska och socialistiska framstegsvisioner i sina verk.²³¹

Spenglers morfologiska kultursyn kan också ses som ett motdrag mot moderniteten som tidsperspektiv i Kosellecks termer. Framsteget som begrepp bygger på en *denaturalisering* av åldersmetaforer. Tidens lopp går från att ses som en del av en naturlig ordning till något formbart och framåtskridande.²³² Det är just dessa åldersmetaforer som återintroduceras genom Spenglers morfologi, i hans organiskt inspirerade terminologi om kulturers ungdom, vuxenhet, ålderdom och död.

Detta drag mot framstegstanken verkar von Wright samstämma med. Han ser Spenglers bidrag till historiesynen som lovvärd, en uppväckelse ”i en värld, som nyss brutalt blivit väckt ur den sociala och kulturella framstegstrons dogmatiska slummer.”²³³ von Wright fortsätter med att konstatera att Spenglers tankar, trots att de hade sin glansperiod på

²²⁹ Farrenkopf 1993, 393.

²³⁰ von Wright, ”Ödets kurva”, *NA* 44:1951, 112.

²³¹ Bourdieu 1991, 16.

²³² Koselleck 2002, 225.

²³³ von Wright, ”Spengler & Toynbee“, *NA* 44:1951, 48.

1930-talet, fortfarande har en ”kuslig aktualitet” idag, att den uppfattning om västerlandets undergång som Spengler siat om fortfarande är relevant.²³⁴

von Wrights fokus på sin samtids förfall genom kulturmorfolodin stämmer överens med Jalavas, Mishkovas och Trencsényis tes om otemporaliseringen av begrepp som skedde under 1900-talets första hälft. Enligt dem så ersattes 1800-talets lineära historienarrativ med mera eskatologiska eller cirkulära temporala narrativ i Finland och andra mera perifera delar av Europa.²³⁵

Utöver att lyfta fram Spenglers morfologiska ansatser hakar von Wright också på Spenglers tankar om situationen i postrevolutionära Ryssland och kallar utvecklingen i grannlandet utgående från Spengler för en kulturmässig ”pseudomorfof.”²³⁶ Termen, som ursprungligen kommer från mineralogin, innebär hos Spengler en onormal utveckling, en kultur som tagit en form från en annan kultur och inte utvecklats enligt sina egna inneboende, naturliga principer.

Ryssland får för von Wright – tillika som för Spengler – stå för denna pseudomorfofosa utveckling. Sovjetunionen och des tillkomst genom en revolution istället för genom en långsam process står som någonting ofullbordat och förhastat ur ett kulturmorfologiskt perspektiv, en variation av den modernisering som skenat iväg som von Wright också tar fasta på i essäer som ”Mystikern Huxley”, ”Betraktelser om Europa”, ”Om Framtiden” och Dostojevskij-essäserien. Likt den sistnämnda blir Ryssland här också än en gång en utgångspunkt för diskussion om modernitetens misslyckanden och faror.

I sina memoarer skriver von Wright att han under 1940-talet fortfarande såg den ryska situationen som en outvecklad möjlighet och såg en spänning mellan det ”genuint ryska folket” och ”landets av västerländskt framstegstänkande korrumpierade intelligentsia.”²³⁷ Den ryska samhällsutvecklingen utgjorde för von Wright en slags falsk modernisering, en modernisering i europeisk bemärkelse påtvingat ett land som inte är europeiskt i sig självt. Denna falska modernisering har fått ödesdigra konsekvenser, menar von Wright i sin essä om pseudomorfofosen och den dolda kritiken mot Sovjetunionen är skarpare och mera explicit än i essäerna om Dostojevskij två år

²³⁴ von Wright, ”Spengler & Toynbee“, *NA* 44:1951, 48.

²³⁵ Jalava *et al.* 2014, 2.

²³⁶ von Wright, ”Den historiska pseudomorfofosen“, *NA* 44:1951.

²³⁷ von Wright 2001, 49.

tidigare. Revolutionen är det våldsamma resultatet av att landet moderniserats på europeiskt vis och inte följt sin kulturella egenart:

*Syndafloden kom – med förfärande våldsamt och med följder som ännu blott ofullständigt kunna överblickas. Revolutionen är ”den ryska själens” försök att spränga pseudomorfens [sic!] fjättrar.*²³⁸

Revolutionsbegreppet var även aktuellt i Finland medan von Wright skrev essän. Finlands kommunistiska parti, som legaliserats efter fortsättningskriget och snabbt vuxit i styrka i riksdagen, yrkade ännu under 50-talet på revolution i Finland och Europa.²³⁹

von Wright tar också ställning till ideologier och politik överlag genom Spengler. I essän ”Ödets kurva” skriver von Wright om hur kulturernas nedgångsfas – civilisationernas ”vintertid” – utgör ”-ismernas tid” då statslivet antar ”allt mer primitiva och ohöjlt maktdyrkande former.”²⁴⁰ De moderna politiska massrörelserna får här stå som indikator på samtidens förfall. Politiseringen av förfallet är också tydligt då von Wright i samma essä skriver hur förfallet når det filosofiska fältet. Under en civilisations vintertid, menar von Wright, blir filosofin världsfrånvärd och urartar i en ”kammarlärdom eller världsfrälsningslära.”²⁴¹ Till dessa filosofier räknar von Wright Buddhas, Zenons och Marx läror.

von Wrights ställningstaganden mot de politiska massrörelserna, –ismerna, har också varit genomgående i hans produktion. Redan i ”Betraktelser om Europa” från 1941 skriver von Wright angående andra världskrigets stridande ideologier – dvs. sovjetmarxismen, nazismen och den europeiska liberalismen – att ”frågan om ideologierna är sekundär och skäligen irrelevant i förhållande till frågan om Europas framtid.”²⁴² Istället är det den europeiska kulturens framtid och utveckling som får framstå som kärnfrågan.

En liknande tanke kommer fram i synen på den ryska revolutionen som resultatet av en pseudomorfof. I sammanhanget ersätter von Wright ideologiernas kamp med just kulturernas öden – det politiska ersätts med det kulturella. Ideologierna framstår som bara ytliga symptom för kulturens förändringar, som följer mera cykliska och ogripbara

²³⁸ von Wright, ”Den historiska pseudomorfosen“, *NA* 44:1951, 244.

²³⁹ Alapuro 2003, 548.

²⁴⁰ von Wright, ”Ödets kurva”, *NA* 44:1951, 111.

²⁴¹ von Wright, ”Ödets kurva”, *NA* 44:1951, 111.

²⁴² von Wright, ”Betraktelser om Europa”, *FT* 130:1941.

mönster. Liknande uttryck om ideologiernas obeständighet var vanliga i den europeiska och finländska kulturdebatten efter andra världskriget. Mika Waltaris *Sinuhe egyptiern* (1945) är kanske det kändaste finländska exemplet, som genom att behandla de forna egyptiska faraonerna och samhällena även kommenterade samtidens makter och politikens förgänglighet.²⁴³

Spenglers morfologi lyftes också fram i kulturdebatten i Finland under början av 1900-talet för att den gav ett syntetiserande perspektiv på samtiden. Det Spenglerska kulturbegreppet projicerade en enhet av filosofi, politik, teknologi och kultur som fungerade som motvikt till den fragmentering som det moderna samhället annars ansågs lida av.²⁴⁴ På så vis blir von Wrights fokus på Spengler också ett motdrag mot den samtidens splittring som han beskrev i texter som ”Betraktelser om Europa” och en essä med namnet ”Humanismens förfall” som von Wright publicerade i *Nya Argus* några år tidigare.²⁴⁵ I båda betonar von Wright bristen av ett syntetiskt, övergripande perspektiv i det moderna samhället.

6. Humanismen som det modernas balansgång

6.1 von Wrights humanistiska projekt och individualismen

Efter andra världskriget började von Wright skriva texter med mera explicit fokus på humanismen. Enligt Salmela går von Wrights inställning från en mera distanserad estetisk humanism till en etisk humanism, vilket i sammanhanget syftar på att han blev mera engagerad i etiska frågeställningar speciellt rörande religion och moral.²⁴⁶ Denna indelning anser jag dock vara problematisk, eftersom essäer som ”Betraktelser om Europa” från 1941 och ”Mystikern Huxley” från 1940 också på många sätt har livsåskådningstema. Snarare särskiljs von Wrights efterkrigsproduktion i det att han i högre grad börjar betona humanismen som ett botemedel för modernitetens problem, en mera programmatisk inställning till samtiden.

²⁴³ Meinander 1999, 311.

²⁴⁴ Nygård 2008, 61.

²⁴⁵ von Wright, ”Humanismens förfall”, *FT* 139:1946.

²⁴⁶ Salmela 1998, 502.

Genom att börja skriva mera engagerat om det humanistiska efter kriget är von Wright också på sätt och vis tidstypisk. Enligt Liedman var universalistiska yttranden om människan ofta förekommande bland europeiska intellektuella efter andra världskriget, olika försök att på ett eller annat sätt formulera en universell människobild. Detta var en reaktion mot en människoupfattning som hade blivit omdefinierad och ifrågasatt av de totalitära staternas ideologier och krigens fasor.²⁴⁷ Koselleck menar också att begrepp blir politiserade och ideologiserade under perioder med mycket social och politisk turbulens, såsom franska revolutionen under *Sattelzeit*.²⁴⁸ I Kosellecks termer kunde man då drista sig till att säga att människan som begrepp blev (om)politiserat och (om)ideologiserat under världskrigen och deras eftermäle – en process som von Wright deltar i genom sina texter om humanismen.

Det fanns också ett behov i Finland av att lyfta upp kultur i traditionellt humanistisk anda. Enligt Matti Klinge rådde en viss kulturkonservatism efter andra världskriget i Finland som stammade ur ett behov av att visa att samhället fortfarande utgick ur samma kulturella grund efter krigens uppbräckande inverkan – det fanns starka behov av att skapa en känsla av kontinuitet. Men denna fokusering på kulturtraditionen var också politiskt betingat och hade syftet att motverka kommunismen.²⁴⁹ Att på detta sätt återknyta banden mellan samtiden och det förflutna är något som ofta framkommer i von Wrights fokusering på humanismen, där också en implicit kritik av vänstern och Sovjetunionen kan utläsas mellan raderna. Idén om humanismen som von Wright framlägger får ofta också fungera som en motvikt till samtidens kris och fragmentering som han tidigare och fortsättningsvis målar upp.

Humanismen i sig själv är en tematisering av vissa upplysningsideal och på så vis redan en tematisering av moderniteten, som en betoning på människans frihet, förmåga och förnuft.²⁵⁰ Genom att yrka på det humanistiskas nyckelroll skapar von Wright också ett utrymme åt sig själv att agera som intellektuell i kulturdebatten, när hans verksamhetsområde var mera begränsat till avgränsade fackfilosofiska frågor som analytisk filosof.

²⁴⁷ Liedman 1999, 191.

²⁴⁸ von Wright, "Humanismens förfall", *FT* 139:1946, 199-209.

²⁴⁹ Klinge 1991, 198.

²⁵⁰ Det är därför von Wright senare tog avstånd från humanismen som begrepp, den symboliserade en för stark framstegstro. von Wright 2001, 233.

Ett utlopp för von Wrights syn på humanismens roll i den krisdrabbade samtiden kan läsas i essän ”Humanismens förfall” i *Finsk Tidskrift* 1946.²⁵¹ Det rör sig om en omskriven version av ett tal som von Wright höll vid de svenska studenternas vårfest i Helsingfors samma år, när han just blivit utnämnd till den svenskspråkiga filosofiprofessuren vid Helsingfors universitet.

I essän noterar von Wright den andliga kris som Europa genomlever, men presenterar den här i annan tappning. Krisen stammar denna gång från humanismens förfall, som uppstått genom att andra vetenskaper växt medan humanismen saktat efter – ett utlopp för vad man med Kosellecks terminologi kan kalla osamtidigheten i samtiden.²⁵²

*Den europeiska nyatidskulturen var under sina första århundraden en harmonisk förening av tre element, tre utflöden av människans kulturskapande förmåga: filosofi, vetenskap och konst. Mellan dem råden en viktig skillnad. Filosofi och konst uttrycker enskilda individers uppfattning om verkligheten, därför sker i dem egentligen inte någon tillväxt, utan bara en ständig förnyelse. Vetenskapen däremot kartlägger verkligheten, sådan den är oberoende av våra åsikter och tycken, och är på den grund stadd i oavlåtlig tillväxt.*²⁵³

Denna harmoni har nu blivit bruten i och med vetenskapens fortskridande ackumulation. Det har gjort det omöjligt att skaffa en ”helhetsuppfattning om bildningen” som von Wright menar är intimt förknippat med humanismen.²⁵⁴ En liknande betoning av bristen på ett syntetiskt, övergripande perspektiv tangerade von Wright också i essän ”Om Framtiden” ett år tidigare, där han menar att samtiden ”öppnar våra ögon för den fruktansvärde sanningen, att vetandets ackumulation hotar vetenskapen med barbarisering.”²⁵⁵ Samtidens disharmoni, fortsätter von Wright i ”Humanismens förfall”, är det en av de ”viktigaste orsakerna till den oro och förvirring, som kännetecknar nutidsmänniskans orientering i verkligheten.”²⁵⁶

Fokusen på den enskilda nutidsmänniskans vara i von Wrights produktion kan också läsas i ljuset av andra samtida utvecklingar i Finland. I den allmänna moderniseringen av samhällssynen efter andra världskriget reformerades också individbegreppet. Den

²⁵¹ von Wright, ”Humanismens förfall”, *FT* 139:1946.

²⁵² Koselleck 2004, xvii.

²⁵³ von Wright, ”Humanismens förfall”, *FT* 139:1946, 205.

²⁵⁴ von Wright, ”Humanismens förfall”, *FT* 139:1946, 205.

²⁵⁵ von Wright, ”Om Framtiden”, *Hbl* 3.5.1945.

²⁵⁶ von Wright, ”Humanismens förfall”, *FT* 139:1946, 200.

snellmanska idealismen som ännu hade ett starkt inflytande på samhälle och kultur hade utgått från folket som en grundenhet, något som nu alltmer ersattes av individen som utgångspunkt.²⁵⁷ Individualisering sågs också som det högsta möjliga målet i utvecklingskedjan i samtida finsk historiografi, som den mest förädlade utvecklingsprodukten av historien.²⁵⁸ Denna fokus på individen är stark i von Wrights definition av humanism som kommer till uttryck i ”Humanismens förfall”:

*Som humanismens första kännetecken. förbundet med själva namnet, må vi nämna aktningen för människan. Bland alla människoverk, säger John Stuart Mill, är människan själv det förnämsta. Individens utveckling mot ett fullkomlighetsideal blir det yttersta ändamål, som all enskild och samfällad mänsklig strävan har att befordra.*²⁵⁹

von Wrights emfas på individen i samma essä blir också tydligare då han senare skriver om samtidens ideologier, som i sammanhanget får agera som motpol till humanismen. von Wright underkänner ideologierna som dugliga livsåskådningar, och fördömer också ”s.k. intellektuella, [som] lånat sig till att nesligen stöda dessa [ideologiers] anspråk.”²⁶⁰ Mot individen som utgångspunkt positioneras sedan kollektivet, en implicit pik till vänsterns och kommunismens retorik. Kollektivet beskriver von Wright som ett slags ”överpersonligt väsen” som snarast är en ”ren begreppskonstruktion” och en form av ”vidskepelse.”²⁶¹ Denna tudelning i individ och kollektiv – där den första målas upp som en rationell och det andra som en irrationell utgångspunkt – politiseras ännu mera när von Wright förbinder humanismens fullkomlighetsideal med dess ”viktigaste epitet: liberalismen.”²⁶²

En liten exkurs i ett alternativt framstegs- och modernitetsperspektiv är här motiverad för att kontrastera von Wrights narrativ. I den finländska kulturdebatten under 1940-talet representerade vänstern en annan slags utvecklings- och framstegsidé än bildningsborgerskapet, något som exempelvis kan utläsas ur den vänsterintellektuelle kulturskribenten Raoul Palmgrens samtida texter. För Palmgren – som då var den

²⁵⁷ Relander 2002, 145.

²⁵⁸ Jalava 2014, 51.

²⁵⁹ von Wright, ”Humanismens förfall”, *FT* 139:1946, 203.

²⁶⁰ von Wright, ”Humanismens förfall”, *FT* 139:1946, 208.

²⁶¹ von Wright, ”Humanismens förfall”, *FT* 139:1946, 208. Språkbruket står i samklang med kritiken av det metafysiska i von Wrights texter om filosofin. Det är också värt att notera att individen rent filosofiskt också kan påstås vara en begreppskonstruktion, se t.ex. Heidegger 1993 [1947].

²⁶² von Wright, ”Humanismens förfall”, *FT* 139:1946, 203.

tongivande vänsterideologen sedan 1930-talet i Finland – representerade vänstern och arbetarrörelsen framsteg och folkbildning, medan bildningsborgerskapet stod som reaktionära motpoler.²⁶³

Med sina böcker *Suomen Kulttuurin Linja* (1944) som senare utökades och utgavs som *Suuri Linja* (1948) stakade Palmgren ut vad han ansåg att Finlands kulturella program borde vara. Hans huvudidé var just att Finland borde gå tillbaka till 1800-talet, som varit det stora framstegets århundrade, bl.a. genom att återuppta den av nationalismen inspirerade strävan efter folkbildning.²⁶⁴ I *Suuri Linja* manar Palmgren också till motstånd mot ”triumviratet Koskenniemi – Kaila – Flinck som i sin sega klickpolitik dominerar ledningen för det finska kulturlivet och i alla avseenden motarbetar frihetens och framstegens företrädare.”²⁶⁵

Vänsterns förväntningshorisont framstår här som markant annorlunda, framsteget fungerar fortfarande som en legitim upplevelse av historisk tid och ideal. Men det är anmärkningsvärt att Palmgren också utgår från massorna snarare än individen i sina texter. Det är massan och arbetarklassen som är primus motor i framstegssträvan. Inte minst idén om folket, inspirerat av Snellmans idealism men omstöpt i marxistiska former är en central komponent i Palmgrens ideologi.²⁶⁶

6.2 Gemensamma värderingar och värdenihilismen

En av den logiska empirismens stridsfrågor under 1930- och 1940-talen var värdenihilismen, dvs. utgångspunkten att moraliska utsagor inte kan härledas från förnuftet utan måste ses som uttryck för subjektiva antaganden.²⁶⁷ I positivistisk anda menade många av den logiska empirismens förespråkare att etik var någonting som man inte kunde uttala sig om med filosofiska propositioner, i kontrast med exempelvis tidigare hegelianism som hade härlett etiken från ett filosofiskt-metafysiskt system.²⁶⁸

²⁶³ Meinander 1999, 313.

²⁶⁴ Meinander 1999, 314.

²⁶⁵ citerat i Klinge 1991, 156.

²⁶⁶ Se t.ex. Palmgren 1976 [1948], 211.

²⁶⁷ Strang 2009.

²⁶⁸ Detta kan ses som ett led i den positiva andans strävanden efter att närma filosofin naturvetenskapen och bortse från frågor som inte var klart definierbara med vetenskapliga principer.

von Wright tampades också med denna fråga, och Salmela menar att möjligheten till en normativ etik var en ständig grundton i von Wrights filosofi.²⁶⁹

I Finland hade filosofer som Edward Westermarck introducerat en form av etisk relativism under 1900-talets början och temat var redan då ett eldfångt ämne vars utkomst kunde räknas till en av den positiva andans segrar.²⁷⁰ Under 1930-talet kom värdenihilismen under attack i Norden igen, då värdenihilisternas utsagor ofta betraktades som grogrunden för politisk totalitarianism. Genom retoriska strategier lyckades analytiska filosofer i Norden dock förändra konnotationerna kring värdenihilismen och lyckades istället få den att framstå som en central del av demokratin.²⁷¹

Som Strang påpekat fick idén om en gemensam kultur ofta fungera som en ersättande grund för den objektiva moralen som värdenihilisterna demonterade.²⁷² I ljuset av detta kan man också se von Wrights fokus på allmänbildning och värderingar som han ofta understryker i form av ett humanistiskt kulturarv, vilket också gjordes i essän ”Humanismens förfall.” Ett liknande tema kommer fram i essän ”Universitetet och bildningen” i *Nya Argus* 1947.²⁷³

I ”Universitetet och bildningen” diskuterar von Wright den humanistiska bildningens roll i samhället. Utgångspunkten för essän är en kris i samtiden, en variation på den bild av samtiden som ojämnt utvecklade som presenterades i ”Humanismens förfall” ett år tidigare. På samma sätt framförs här att det humanistiska bildningen sackar efter teknologins utveckling och skapar en obalans, ett inre förfall mot det yttre framsteget. Men en annan orsak till det moderna samhällets kris som von Wright lyfter fram här, är att den gemensamma värdegrunden vittrat bort. En värdegrund som är själva förutsättningen för ett fungerande samhälle, oavsett om det är en demokrati eller annan form av styre. Tidigare hade alla studenter rekryterats från ”den bildade klassen”, konstaterar von Wright, vilket inte längre är fallet i och med demokratiseringen av utbildningen:

²⁶⁹ Salmela 1998, 466.

²⁷⁰ Heidegren 2004, 36-37.

²⁷¹ Strang 2009, 62.

²⁷² Strang 2009, 47.

²⁷³ von Wright, ”Universitetet och bildningen” NA 40:1947.

*Eftersom studenterna inte rekryterats från samma klass nuförtiden finns ingen värdegemenskap [som är] nödvändig i en demokrati [eller i ett] klassamhälle, om stabiliteten skall kunna bibehållas och en lugn utveckling tryggas.*²⁷⁴

von Wright refererar till en undersökning som en kommitté vid Harvard University gjort: ”den gemensamma psykologiska basen för vår kultur är att söka i ”the sense of heritage” eller fritt översatt, i känslan för bildningstraditionen.” Denna bildningstradition är det traditionellt humanistiska, närmast kulturarvet från antikens Grekland och kristendomen: ”[d]et är på den moderna människans förmåga att förvalta arvet från Hellas och Palestina, som kultursamhällets framtid beror.”²⁷⁵ I den fara för den moderna människans andliga verklighet som samhällets modernisering medför – här i form av demokratiseringen av utbildningen och bortfallet av en humanistiskt baserad värdegrund – framstår just länken till det förgångna som motgiftet.

Framlyftandet och försvarandet av universitetens bildande verksamhet kan också tolkas i kontext med Helsingfors universitets situation i efterkrigstida Finland. Riksdagens folkdemokratiska grupp hade inlämnat motioner 1945 yrkandes på att upphäva universitetets självstyre, med motiveringen att det alstrade antidemokratiska åsikter. Att en universitetsprofessor implicit hade inflytande och en fostrande roll på sina studenter som stod utanför politisk översikt ansågs enligt motionen vara samhällsvådligt, speciellt när många högt uppsatta universitetsmän hade visat sympatier till Tredje riket under kriget.²⁷⁶

Att de gemensamma värderingarna som fanns i det europeiska kulturarvet ofta mobiliserades mot vänstern och marxismen står också att läsa i samtiden. Eino Kaila hade några år tidigare under en föreläsning i Berlin 1941 understrukt vikten av att försvara det ”tretusenåriga templet” som den europeiska högkulturen bestod av mot marxismen och samtidens kaos. Detta tempel innefattade även då kristendomen samt antikens Grekland.²⁷⁷

²⁷⁴ von Wright, ”Universiteten och bildningen” NA:40:1947, 95.

²⁷⁵ von Wright, ”Universiteten och bildningen” NA:40:1947, 95.

²⁷⁶ Klinge 1991, 158-160.

²⁷⁷ Manninen 2007, 7.

6.3 Antiken som samtidens erfarenhetsrum

Som en del av bildningsborgerskapet och som traditionsenlig humanist sätter von Wright antikens Grekland på paradplats. Det antika får ofta också utgöra en spegel för att tyda samtidens problem för von Wright. Hans reflektioner kring det antika verkar implicera att det just är genom att fokusera på detta kulturarv som det modernas kris kan, om inte överbryggas, åtminstone förstås eller hanteras.²⁷⁸ Ur ett temporaliseringsperspektiv är detta också talande. Genom att göra liknelser mellan samtiden och antiken skalar von Wright också bort den samtidens egenart. Koselleck menar att upplevelsen av ens tid som modern bygger på att den är kvalitativt annorlunda än historien.²⁷⁹

I essäserien *paideia* i *Nya Argus* diskuterar von Wright det antika grekiska begreppet med samma namn – ett blandbegrepp för ”bildning, kultur och själslig tukt”²⁸⁰ – utgående från idéhistorikern Werner Jaegers verk *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen* som utkom 1934-1947 i tre band. I fem essäer i *Nya Argus* 1947-1948 går von Wright igenom paideians alla dimensioner och speglar den med sin samtid.

Paideia, konstaterar von Wright, är ett svårdefinierat begrepp men är en term ” vars olika sidor i modernt språk motsvaras av ord som civilisation, kultur, tradition, vitterhet och uppfostran.”²⁸¹ Att en fokus på paideia uppkommit i antikens Grekland tyder vidare på en slags ”upptäckt” av människan, menar von Wright. Denna upptäckt syftar i sammanhanget främst på upptäckten människans psykologiska villkor och natur samt denna naturs formbarhet.

Det är anmärkningsvärt att von Wright väljer att lyfta upp just Jaegers *Paideia* i sin essäserie. Ursprungligen utkom böckerna under mellankrigstiden, bland annat som ett försök att rädda vad som sågs som en krisande bildningstradition hos det tyska bildningsborgerskapet.²⁸² En aspekt von Wright inte tar upp är att Jaegers verk även gör närmanden till nazismens ideologiska språkbruk genom att rasmässigt koppla ihop de

²⁷⁸ von Wright använder förvisso Dostojevskij på samma sätt, varför den essäserien också kan räknas till von Wrights etiskt-humanistiska produktion.

²⁷⁹ Koselleck 2002, 165-167.

²⁸⁰ von Wright, ”Grekernas humanism”, *NA* 40:1947, 288.

²⁸¹ von Wright, ”Paideia”, *NA* 40:1947, 229.

²⁸² Elsner 2013, 140.

antika grekerna med det moderna Tyskland. Denna anspelning reviderade Jaeger dock i senare utgivningar, och von Wright kan ha varit omedveten om den ursprungliga utformningen.²⁸³

Jaeger var själv känd som en förespråkare för en ”tredje humanism” i Weimartidens Tyskland, en rörelse som positionerade sig mot vad det såg som det moderna samhällets materialism och scientism. Fokuset på klassisk europeisk humanistisk kultur var också ett motdrag mot vad Jaeger såg som det framväxande masssamhället och den pågående amerikaniseringen av samhället.²⁸⁴

Genom att fokusera på det antika hellenska skapar von Wright ett erfarenhetsrum i Kosellecks anda, som i sin tur ger skepnad åt samtiden och framtiden. Detta syns inte minst i det att grundidén för Jaeger – som von Wright verkar sammanstämman i²⁸⁵ – är att de europeiska och västerländska folkens historia har ett djupare samband med varandra genom vad Jaeger kallar den hellenocentriska kulturen. Fokuset på det antika grekiska och kontinuiteten med det moderna västerländska var också ett sätt att profilera Europa mot de nya makter som hotade Europas hegemoni, främst Sovjetunionen.²⁸⁶ Detta kan man även tolka som en bakgrund till von Wrights fokus på paideia, inte minst eftersom det germanska och hellenska även använts som markörer mot Ryssland intellektuella i Finland sedan 1800-talet.²⁸⁷

Det djupare samband som Europas kultur har med det hellenocentriska arvet, menar von Wright, består av uppfostringsideal och en syn på människan – paideia – som bevarats i den europeiska historien och hållits vid liv genom både renässans- och upplysningshumanismen. Det moderna samhällets kris är just ett brott i denna tradition, ett brott i humanismens tradition:

*Ur en särskilt medveten retrospektion ha de andliga strömningar, som gå under namnet ”humanism” framsprungit; i nyare tid framför allt renässanshumanismen och den tyska humanismen kring övergången från upplysningstidevarv till romantik.*²⁸⁸

²⁸³ Elsner 2013, 141.

²⁸⁴ Engelhardt 2011, 72.

²⁸⁵ Se t.ex. kapitel 5.2.

²⁸⁶ Fleming 2012.

²⁸⁷ Nygård 2013, 7.

²⁸⁸ von Wright, ”Paideia”, *NA* 40:1947, 230.

Men insikten som en betraktelse över det antika bildningsidealet ger är inte någon framstegsoptimism eller tilltro till människans förmåga, utan snarare en tragisk insikt i den mänskliga förmågans gränser. Det är främst i denna form som insikten kan göra bot på samtidens oro:

*I vår tid upplever igen förnuftet en kris efter tre sekler av rationalistisk framtidstro. Grekernas sinne för det tragiska i förnuftets självhävdelse bör för våra dagars intellektuella människa vara en påminnelse om hennes egen livsforms dödlighet.*²⁸⁹

I följande essä i serien, titulerad ”Individen och samhället” ger sig von Wright i kast med förhållandet mellan individ och stat i antikens Grekland och speglar den i sin samtid.²⁹⁰ I essän menar han att den moderna samhällssynen är inspirerad av utilitarismen och liberalismen, båda vilka har rötter i kristendomen. Men han målar också upp en linje, vid sidan om den moderna utilitarismen, som fortsätter från 1800-talet in i hans samtid:

*Den börjar med Hegel och förs vidare av hans lärjunge Marx, andra representanter att förtiga. Det är socialismens och de totalitära ideologiernas linje. Och tillika den fortgående avkristningens.*²⁹¹

Hegel och Marx positioneras i relation till ”de totalitära ideologierna” och den avkristning som von Wright märker ut som en av modernitetens kriser i andra texter, exempelvis i Dostojevskij serien. Denna spänning mellan stat och individ är en av det moderna samhällets problem, menar von Wright i essän, en spänning som kan spåras till det antika. Både utilitarismen och Hegels filosofi har en grund i det hellenska. Det är således genom att ta lärdom av antikens Grekland som den moderna människan kan få insikter i och lösningar på samtidens problem:

Det torde inte kunna förnekas, att den fördjupade uppfattning om grekerna, som forskningen tror sig ha vunnit i nyaste tid, sammanhänger med förändringar i vår egen kultur och livssyn. Tack vare dessa förändringar har Hellas fått en ny aktualitet för den moderna människan. En profet menar kanske, att vi nu har

²⁸⁹ von Wright, ”Upptäckten av kosmos”, NA 40:1947, 261.

²⁹⁰ von Wright, ”Individen och samhället”, NA 40:1947.

²⁹¹ von Wright, ”Individen och samhället”, NA 40:1947, 219. von Wright avfärdar inte Hegel helt utan tillskriver honom också rollen som stor filosof som lyckas tyda det antika arvet på ett nytt sätt. Men citatet ger ändå skepnad åt var von Wright lägger en av rötterna till moderniseringsprocessen.

*kommit till den punkt på banan mellan etatism och humanism, där den antika och den moderna kulturens kurvor skära varandra: grekerna på väg mot människan, vi på väg mot staten.*²⁹²

Det totalitära – förstatligande – stråket har sin likhet i antikens Grekland och urartar i en ”tragisk konflikt” mellan individens frihet och statens intressen, vilket von Wright gestaltar med Sokrates avrättning och postulerar som en lärdom för historien. Individens ställs återigen mot kollektivet.

von Wright fortsätter på temat spänningen mellan stat och individ i nästa essä i serien, ”Filosofen som statsman”, där han behandlar Platons verk *Staten*. I den hakar von Wright bland annat på Platons kritik av demokratin. Han lyfter fram masspolitikens faror, på liknande vis som i essän ”Om Framtiden” tre år tidigare:

*Att den liberal-demokratiska friheten bara är ett sken, bevisas bäst av dess inneboende tendens att slå över i tyranni. Platons skildring av tyrannväldets uppkomst ur folkväldet har en kuslig aktualitet.*²⁹³

I den sista essän i serien, ”Humanism och Teologi” diskuterar von Wright vad han kallar ”humanismens problem.”²⁹⁴ Detta problem är essentiellt spänningen mellan humanistisk naturalism och idealism, dvs. huruvida människans essens endast ska beskrivas eller om det kan föreskrivas på basen av ett högre ideal.²⁹⁵ I denna spänning märker von Wright ut Platon som någon som kommit längst i sin frågeställning. För Platon är det goda, alltså det som människan bör eftersträva, något ogripbart. Efter att ha skrivit *Staten* där människans högsta goda närmas på olika sätt så börjar Platon på äldre dagar kalla det goda för Gud:

Så fogar Platon till de äldsta filosofernas upptäckt av Naturen och sofisternas av Människan kulturmänsklighetens tredje stora förvärv, upptäckten av Gud. Inte av det gudomliga i dess så säga antropologiska former, som dyrkats så länge det funnits människor på jorden och väl fortfarande dyrkas av det stora flertalet bekännare också inom de så kallade högre religionerna. Utan av den osynliga

²⁹² von Wright, ”Individen och samhället”, *NA* 40:1947, 219.

²⁹³ von Wright, ”Filosofen som statsman”, *NA* 41:1948, 12.

²⁹⁴ von Wright, ”Humanism och teologi”, *NA* 41:1948, 290.

²⁹⁵ Ett deskriptivt eller normativt perspektiv på människans psykologi, dvs. en humanism som försöker tyda människan som hon är och en som försöker tyda vad människan borde vara.

*guden inom oss, av det översvinnliga ideal, som alltid varit och alltid förblir målet för människans strävan efter kultur eller sann paideia.*²⁹⁶

Hela paideia-serien kan ses som ett inlägg i en bildningsdiskurs. Bildningen, närmare bestämt individens kultivering, var ett omstritt ämne ända sedan 1900-talets början i Finland. Vänsterideologer som Raoul Palmgren ville återknyta kulturen till vissa aspekter av 1800-talets bildningssträvanden och omstöpa dem i socialistisk folkbildningsanda.²⁹⁷ Samtidigt fungerade bildningsbegreppet redan vid 1900-talets början ofta också som ett motdrag mot radikala demokratiseringssträvanden och socialistiska visioner i Finland, genom att fokusera på spänningen mellan traditionella humanistiska bildningsideal och det moderna samhällets masspolitik och masskultur.²⁹⁸

von Wright deltar implicit i denna bildningsdiskussion genom sina texter om paideian. Hela paideia-serien strävar efter att etablera ett bildningsbegrepp, men samtidigt pekar von Wright på detta begrepps gränser, hur människans medvetna försök att omforma sig själv för mycket möts med tragedi. Essentiellt handlar bildning om idén att förädla människor och i vilken mån detta är möjligt. Att poängtera att människan har en natur, dvs. en statisk kärna, vars överskridande för von Wrights är behäftat med tragedi är också i Kosellecks termer att avtemporalisera människans vara.²⁹⁹ Om texterna kring Spengler och Toynbee samt Dostojevskij bidrar till att avtemporalisera historiens och kulturens utveckling, så avtemporaliserar artiklarna om paideia människans inre – människans formbarhet ifrågasätts och bildningens förväntningshorisont tillsluts.

För att göra denna aspekt synlig kan man kontrastera det med en annan slogan om människans inre, en av deviserna i den socialistiska realismen som var den officiella estetiska linjen i Sovjetunionen under samma tid som von Wright skrev paideia-essäerna. I Sovjetunionen underströks poeternas roll som ”den mänskliga själens ingenjörer”, dvs. gav en bild av människans inre som ett byggprojekt, utan antydningar till gräns.³⁰⁰

Sovjetunionen kan ses som ett radikalt modernitetsprojekt i sin strävan till att radera det gamla och bygga upp ett nytt samhälleligt, politiskt och kulturell system. På så vis är det

²⁹⁶ von Wright, ”Humanism och teologi”, *NA* 41:1948, 56. Detta torde för övrigt vara en förelöpare von Wrights bok *Varieties of Goodness* (1963), som han själv kallar sin bästa bok i sina memoarer. von Wright 2001, 202.

²⁹⁷ Palmgren 1976 [1948], 205.

²⁹⁸ Nygård 2008, 202.

²⁹⁹ I den mån som förväntningshorisonten tillsluts.

³⁰⁰ Overy 2004, 354.

besläktat med upplysningens och framstegets idéer.³⁰¹ I kontrast till upplysningens framstegsnarrativ där idealet är människans strävan efter frihet genom sin rationella strävan, söker sig von Wright istället tillbaka till antikens Grekland och söker där ett botemedel mot vad han ser som modernitetens hybris.

7. Slutsatser

Tiden kring andra världskriget får i många olika sammanhang stå som en brytningspunkt i modernitetens idéhistoria. Den har i olika kontexter märkts ut som inträdet av ett nytt slags tidsperspektiv, en reaktion på framstegstrons mera lineära narrativ.³⁰² Det är också under denna tid begrepp som postmodernism anses ha en av sina rötter, som en kritisk granskning av det moderna projektet samt upplysningens idéer och ideal.³⁰³ Slutligen så blommar även den kritiska teorin upp under denna period, som en diskussion om upplysningen och det modernas innebörd, med ikoniska böcker som *Dialektik der Aufklärung* (1944) av filosoferna Max Horkheimer och Theodor Adorno. Det moderna projektet var, om inte begravt, åtminstone fundamentalt förändrat.

Modernitet som begrepp och tematik framträder som en lins genom vilken man kan läsa en stor del av von Wrights produktion 1938-1951. Moderniteten som tema ligger i samtiden, både inom filosofin och samhälls- och kulturdebatten, och får i de disparata idéflödena von Wright befinner sig i en komplex form. von Wright tar ställning till det moderna både implicit och explicit genom sitt skrivande och formar en egen bild av sin samtids moderna särprägling.

De huvudpolar som von Wrights modernitetsbild kretsar kring är den moderna filosofin, modernitetens kris och förfall samt slutligen – genom hans utformning av en egen definition av humanismen – människan i det moderna. De tre kategorierna av modernitet kan generaliseras till en mera apologetisk syn på moderniteten, en kritisk syn på moderniteten och von Wrights syn på hur modernitetens excesser kan manövreras.

³⁰¹ Liedman 1999, 539.

³⁰² Gumbrecht 2013; Williams 1989; Habermas 1990.

³⁰³ Se t.ex. Crosthwaite 2009.

Dessa tre utformas genom en mängd retoriska manövrar och begreppsliga kombinationer som tillsammans bildar von Wrights gestaltning av moderniteten.

von Wrights tillämpning av det moderna som begrepp och tematik måste även läsas i ett mera realpolitiskt sken. Med utgångspunkt i Quentin Skinners idéhistoriska metodologi har jag velat visa på hur modernitet inte är något som von Wright endast analyserar eller definierar utan också något som han använder som ett redskap på ett sociopolitiskt fält. Inte minst därför är von Wrights användning av det moderna annorlunda när han skriver om filosofin och när han skriver om kultur och samhälle.

Den moderna filosofin som von Wright själv representerar, den logiska empirismen, får för von Wright både stå i organiskt samband med den västerländska filosofins tvåtusenåriga historia och med lokala filosofiska traditioner. Samtidigt får den representera någonting banbrytande nytt i tankens utformning. Genom att utforma en implicit definition av vad den moderna filosofin är så legitimeras den logiska empirismen också samtidigt som andra filosofiska inriktningar hamnar utanför den akademiska filosofin. Den logiska empirismens konnotationer omformas också för att passa in i en mera konservativ finländsk kontext och dess radikalt moderna samhällsprogram nedtonas.

Det moderna samhällets kris och förfall är nyckelaspekter i von Wrights modernitetssyn. Till en stor grad speglar han det finländska bildningsborgerskapet och den modernitetskritiska kulturdebatt som funnits enda sedan tidigt 1800-tal i Finland. På sätt och vis påminner von Wright om J. J. Tengström när denne redan 1817 diskuterade det ”moderna cultursystemets” skadliga inverkan på människans värderingar.³⁰⁴ Han återspeglar också många konventionell kris- och förfallstroper som Koselleck märkt ut, speciellt idén om ett inre förfall som kontrast till det yttre framsteget.³⁰⁵

von Wrights akademiska miljö syns också i hans texter om det moderna samhällets förfall och kris. Han delar många åsikter och idéer med sina lärofäder Eino Kaila och Ludwig Wittgenstein, bland annat genom gemensam koppling till konservativa tänkare som Oswald Spenger och Werner Jaeger. Den nya historiska situationen för den europeiska kulturen är ett orosmoment för många av de tänkare som von Wright omger sig med, vilket ofta kommer fram i hans texter.

³⁰⁴ Jalava 2005, 11–15. Se kapitel 2.2

³⁰⁵ Koselleck 2002, 218–236; Koselleck 2006.

Den europeiska kulturens gestaltar von Wright ofta i relation till traditionella humanistiska teman som det antika Grekland och kristendomen. Den politiska bakgrunden syns också i von Wrights humanistiska engagemang, betoning av det europeiska befäster en identitet som kontrasteras både mot Sovjetunionen och mot det moderna massamhällets nivellering. Ryssland får gång på gång stå som en scen för det moderna, både genom essäerna om Dostojevskij och om Spengler, där von Wright noterar många av modernitetens excesser och paradoxer. Därtill kan von Wright genom dem implicit kritisera Sovjetunionen i sin samtid, en geopolitisk realitet som lägger spår i mycket av vad von Wright skriver.

Genom sin humanism fokuserar von Wright också på individen till vilken han ställer upp kollektivet som begreppslig motpol. Därtill så understryker han, genom essäerna om paideia, Spengler och Dostojevskij de tragiska begränsningarna på det mänskliga förnuftets förmåga. Något som kan kontrasteras och läsas i kontext med Sovjetunionen och vänsterns mera utopistiska modernitetsprojekt.

von Wrights gestaltning av det moderna kan också tolkas som en omformulering av modernitetens tidsperspektiv. Moderniteten som projekt, menar Habermas, är sammankopplad med dess öppna förväntningshorisont som temporaliseringen av historien medfört.³⁰⁶ I denna kontext så kan en del av von Wrights texter tolkas som avtemporaliserande manövrar. Modernitetens öppna förväntningshorisont tillsluts med hänvisningar till människans tragiska begränsningar och historiens cykliska natur.

von Wrights modernitetsbild har också sedermera haft en stor genomslagskraft i den finländska kulturdebatten genom von Wrights inflytande som en av 1900-talets mest tongivande intellektuella i Finland.³⁰⁷ Samtidigt som han utformade en modernitetssyn 1938-1951 fanns andra uppfattningar om det moderna i hans samtid, med annat innehåll, annan politisk vinkling och andra förväntningshorisonter. Raoul Palmgren som ledande vänsterideolog kan nämnas som ett kontrasterande exempel, men man kan anta att en mängd olika modernitetsperspektiv existerade samtidigt, som knappast hade samma genomslagskraft i kulturdebatten som von Wrights.³⁰⁸

³⁰⁶ Habermas 1990, 7.

³⁰⁷ Nygård 2016, 39.

³⁰⁸ Meinander noterar t.ex. hur Palmgren och den folkdemokratiska kulturkretsens ideologi inte lyckades övertyga den yngre akademiska generationen. Meinander 1999, 314.

En sista kommentar skall också göras angående frågan om splittringen mellan von Wrights filosofiska och kulturkritiska projekt. Kan denna spänning tolkas genom von Wrights inställning till moderniteten? Svaret på denna fråga är svår att ge, men man kan drista sig till ett jakande svar. Som analytisk filosof är von Wright en medlöpare till en strävan efter att modernisera medan han som intellektuell med rötter i det finländska bildningsborgerskapet drogs mot en utvecklingspessimistisk och konservativ inställning, inte minst under en tid där snarast vänstern stod för framstegstanken. I detta avseende så speglar den splittring von Wright upplevde i sin intellektuella och filosofiska verksamhet hans olika kontexter.

8. Käll- och litteraturförteckning

8.1 Tryckta källor

Dagens Nyheter (DN) 1938-1951

G.H. von Wright, "Descartes och vetenskaperna", *Dagens Nyheter* 11.2 1950.

G.H. von Wright, "Valéry's Descartes", *Dagens Nyheter* 11.2 1950.

Finsk Tidskrift (FT) 1938-1951

G.H. von Wright, "Induktionsproblemet och kunskapens gränser", *Finsk Tidskrift* 129:1941, 204–214.

G.H. von Wright, "Betraktelser om Europa", *Finsk Tidskrift* 129:1941, 151–162.

G.H. von Wright, "Sverige och Ryssland", *Finsk Tidskrift* 129:1941, 193–194.

G.H. von Wright, "Vägen till Minerva", *Finsk Tidskrift* 131:1942, 44–46.

G.H. von Wright, "Östproblemet", *Finsk Tidskrift* 131:1942, 99–100.

G.H. von Wright, "Mannerheimiana", *Finsk Tidskrift* 132:1942, 46–50.

G.H. von Wright, "Finsk forskning i öster", *Finsk Tidskrift* 132:1942, 104–105.

G.H. von Wright, "Populär vetenskap", *Finsk Tidskrift* 132:1942, 270–274.

G.H. von Wright, "Georg Christoph Lichtenberg. Ett tvåhundraårs minne", *Finsk Tidskrift* 131:1942, 238–248.

G.H. von Wright, "Ett självständighetsmonument", *Finsk Tidskrift* 133:1943, 206–207.

G.H. von Wright, "Fem decennier kulturhistoria", *Finsk Tidskrift* 134:1943, 108-109.
G.H. von Wright, "De filosofiska mästerverken", *Finsk Tidskrift* 134:1943, 195-199.
G.H. von Wright, "Lärdoms historia", *Finsk Tidskrift* 136:1944, 61-62.
G.H. von Wright, "Själsbegreppets förvandlingar", *Finsk Tidskrift* 136:1944, 201-203.
G.H. von Wright, "Ett filosofiskt tolkningsförsök", *Finsk Tidskrift* 136:1944, 265-266.
G.H. von Wright, "Medvetande och materia", *Finsk Tidskrift* 137:1945, 231-241.
G.H. von Wright, "Språkets filosofi", *Finsk Tidskrift* 138:1945, 86-96.
G.H. von Wright, "I Minervas tjänst", *Finsk Tidskrift* 138:1945, 152-153.
G.H. von Wright, "Engelska tänkare", *Finsk Tidskrift* 138:1945, 218-220.
G.H. von Wright, "Problemet som problem", *Finsk Tidskrift* 138:1945, 277-278.
G.H. von Wright, "Moderna psykologier", *Finsk Tidskrift* 138:1945, 283-284.
G.H. von Wright, "Humanismens förfall", *Finsk Tidskrift* 139:1946, 199-209.
G.H. von Wright, "Icke-euklidisk geometri", *Finsk Tidskrift* 139:1946, 43-44.
G.H. von Wright, "Nietzsche den otidsenlige", *Finsk Tidskrift* 139:1946, 45.
G.H. von Wright, "Ungdomsårens psykologi", *Finsk Tidskrift* 139: 91-92.
G.H. von Wright, "Filosofien och vetenskaperna", *Finsk Tidskrift* 140:1946, 93-106.
G.H. von Wright, "David Katz: *Gestaltpsykologi*", *Finsk Tidskrift* 140:1946, 55-56.
G.H. von Wright, "Fysiologisk psykologi", *Finsk Tidskrift* 140:1946, 158-159.
G.H. von Wright, "Socialvetenskapernas metodlära", *Finsk Tidskrift* 141:1947, 190-192.

Hufvudstadsbladet (Hbl) 1938-1951

G.H. von Wright, "Människokunskap", *Hufvudstadsbladet* 6.12.1941.
G.H. von Wright, "Hans Larsson 80 år", *Hufvudstadsbladet* 17.2 1942.
G.H. von Wright, "Hjalmar Neiglick som filosof", *Hufvudstadsbladet* 12.4 1945.
G.H. von Wright, "Om framtiden", *Hufvudstadsbladet* 3.5 1945.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri (NT) 1938-1951

G.H. von Wright, "En huvudlinje i finländsk filosofi", *Nordisk Tidskrift* 20:1944, 20.
G.H. von Wright, "Jan Gästrin: *Inlärningsprocessens psykologi*", *Nordisk Tidskrift* 21:1945, 68.

- G.H. von Wright, "J.E. Salomaa: *Arthur Schopenhauer*", *Nordisk Tidskrift* 21:1945, 68–69.
- G.H. von Wright, "J.E. Salomaa: *J.V. Snellman, elämä ja filosofia*", *Nordisk Tidskrift* 21:1945, 212.
- G.H. von Wright, "*Ajatus*" *Nordisk Tidskrift* 21:1945, 265.
- G.H. von Wright, "Konrad Marc-Wogau: *Die Theorie der Sinnesdaten*" *Nordisk Tidskrift* 21:1945, 325.
- G.H. von Wright, "V.T. Aaltonen: *Tieteellinen tutkimustyö*", *Nordisk Tidskrift* 21:1945, 407.
- G.H. von Wright, "Rafael Karsten: *Huvuddragen av sociologiens historia*." *Nordisk Tidskrift* 22:1946, 149.
- G.H. von Wright, "Olavi Ahonen: *Luonne ja ympäristö*", *Nordisk Tidskrift* 22:1946, 149.
- G.H. von Wright, "Anders Wedberg: *Den nya logiken*", *Nordisk Tidskrift* 22:1946, 211.
- G.H. von Wright, "Otso Aalto: *Zur Psychologie der euklidischen Raumanschauung*" *Nordisk Tidskrift* 22:1946, 329.

Nya Argus (NA) 1938-1951

- G.H. von Wright, "Logistisk filosofi", *Nya Argus* 31:1938, 175–177.
- G.H. von Wright, "Eino Kaila som kunskapsfilosof", *Nya Argus* 33:1940, 57–62.
- G.H. von Wright, "Mystikern Huxley", *Nya Argus* 33:1940, 70–72.
- G.H. von Wright, "Platon-problemet", *Nya Argus* 36:1943, 167–170.
- G.H. von Wright, "Paideia", *Nya Argus* 40:1947, 229–231.
- G.H. von Wright, "Upptäckten av kosmos", *Nya Argus* 40:1947, 259–261.
- G.H. von Wright, "Grekernas humanism", *Nya Argus* 40:1947, 288–290.
- G.H. von Wright, "Individen och samhället", *Nya Argus* 40:1947, 319–322.
- G.H. von Wright, "Universiteten och bildningen", *Nya Argus* 40:1947, 95–97.
- G.H. von Wright, "Filosofen som statsman", *Nya Argus* 41:1948, 10-13.
- G.H. von Wright, "Gide och människan", *Nya Argus* 41:1948, 63–68.
- G.H. von Wright, "*Studia Psychologica et Paedagogica I. Studier i människokunskap tillägnade John Landquist*" *Nya Argus* 41:1948, 107.
- G.H. von Wright, "Humanism och teologi", *Nya Argus* 41:1948, 54–56.
- G.H. von Wright, "En insats för bildningen", *Nya Argus* 41:1948, 67–68.

- G.H. von Wright, "Alf Nyman: *Östligt och västligt i ryskt tankeliv*", *Nya Argus* 41:1948, 94–95.
- G.H. von Wright, "S.H. Steinberg: *Historical Tables 55 B.C. – A.D. 1945*", *Nya Argus* 41:1948, 143.
- G.H. von Wright, "En filosofkongress", *Nya Argus* 41:1948, 233–235.
- G.H. von Wright, "*Studia Psychologica et Paedagogica* 2. Studier i människokunskap", *Nya Argus* 41:1948, 255.
- G.H. von Wright, "Dostojevskij", *Nya Argus* 42:1949, 65–70.
- G.H. von Wright, "Mannen i underjorden", *Nya Argus* 42:1949, 211–214.
- G.H. von Wright, "Frihetens tragedi", *Nya Argus* 42:1949, 227–230.
- G.H. von Wright, "Revolutionens demon", *Nya Argus* 42:1949, 241–244.
- G.H. von Wright, "Ryssland och Europa", *Nya Argus* 42:1949, 261–264.
- G.H. von Wright, "Den sanna och den falska guden", *Nya Argus* 42:1949, 274–277.
- G.H. von Wright, "Om logik. I" *Nya Argus* 43:1950, 60–63.
- G.H. von Wright, "Om logik. II" *Nya Argus* 43:1950, 94–97.
- G.H. von Wright, "Om logik. III" *Nya Argus* 43:1950, 110–113.
- G.H. von Wright, "Om logik. IV" *Nya Argus* 43:1950, 130–133.
- G.H. von Wright, "Spengler och Toynbee", *Nya Argus* 44:1951, 47–50.
- G.H. von Wright, "De stora kulturerna", *Nya Argus* 44:1951, 79–82.
- G.H. von Wright, "Ödets kurva", *Nya Argus* 44:1951, 109–112 & 125–129.
- G.H. von Wright, "Rummets symbolik", *Nya Argus* 44:1951, 225–229.
- G.H. von Wright, "Den historiska pseudomorfosen", *Nya Argus* 44:1951, 241–245.
- G.H. von Wright, "Kausalitet och öde", *Nya Argus* 44:1951, 258–262.
- G.H. von Wright, "Västerlandets undergång", *Nya Argus* 44:1951, 275–279.

Panorama 1938-1951

- G.H. von Wright, "Filosofi i Finland", *Panorama* 2:1945, 2–5.

Skola och hem 1938-1951

- G.H. von Wright, "Skolundervisning i etik och filosofiens historia", *Skola och hem* 2:1944, 1–9.

Stockholms-Tidningen 1938-1951

G.H. von Wright, ”Tinget och den filosofiska analysen” *Stockholms-Tidningen*, 24.1.1946.

Studentbladet 1938-1951

G.H. von Wright, ”Edvard Westermarck”, *Studentbladet* 27: 1939, 165.

G.H. von Wright, ”Maktens filosof”, *Studentbladet* 27: 1939, 188-190.

Svenska Dagbladet (SvD) 1938-1951

G.H. von Wright, ”En finsk filosof”, *Svenska Dagbladet* 13.5 1943.

G.H. von Wright, ”Engelsk filosofi”, *Svenska Dagbladet* 14.6 1946.

Böcker

G.H. von Wright, *Den logiska empirismen. En huvudriktning inom modern filosofi*, Söderströms, Helsingfors 1943.

G.H. von Wright, *Carl Olof Nordman. En minnesskrift*, Frenckells Tryckeri AB, Helsingfors 1944.

G.H. von Wright, ”Ett grundproblem i psykologiens filosofi”, David Katz & Rosa Katz (red.) *Eros och Eris. Kulturessäer tillägnade Rolf Lagerborg*, Söderströms, Helsingfors 1944, 332–346.

G.H. von Wright, ”Muutamia huomattavimpia Suomen ruotsinkielisiä tiedemiehiä”, *Kulttuurin saavutuksia. Suomalaisten tiedemiesten ja taiteilijain esittämänä*, Werner Söderström, Helsinki 1946, 129–133.

G.H. von Wright, ”Max Söderman”, *Årsskrift utgiven av Åbo Akademi* 31:1946/47, Åbo 1949, 69–72.

8.2 Litteratur

- Alapuro 2003 R. Alapuro, "Vallankumous", Matti Hyvärinen *et al.* (red.), *Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsitehistoria*, Vastapaino, Tampere 2003, 519–568.
- Berman 1988 M. Berman, *All that is solid melts into air. The experience of modernity*, Penguin books, Middlesex 1988.
- von Boguslawski 2011 M. von Boguslawski, *Proofs, Paradoxes, and Probabilities: The Logical Turn of Philosophy in Finland*, Helsingfors universitet, Helsinki 2011.
- Bourdieu 1991 P. Bourdieu, *The political ontology of Martin Heidegger*, Stanford University Press, Palo Alto 1991.
- Brolsma 2014 M. Brolsma, "Dostoevsky: a Russian panacea for Europe", *European Studies: A Journal of European Culture, History and Politics* 32.1, (2014): 189–203.
- Cahoone 2010 L. Cahoone, "Rise of 20th-Century Philosophy - Phenomenology", *The Modern Intellectual Tradition*, inspelad föreläsningsserie för The Teaching Company, Virginia 2010.
- Calhoun, Rojek & Turner 2005 C. Calhoun, C. Rojek & B. Turner (red.), *The Sage handbook of sociology*, Sage, California 2005.
- Collins 1998 R. Collins, *The sociology of philosophies. A global theory of intellectual change*, Harvard university press, Cambridge, Massachusetts, London, 1998.

- Crosthwaite 2009 P. Crosthwaite, *Trauma, postmodernism and the aftermath of World War II*, Palgrave Macmillan UK, London 2009.
- Docini 2007 N. Docini, "The Analytic/Continental Divide: Entities and Being", *Soochow Journal of Philosophical Studies* 16 (2007): 283–302.
- Engelhardt 2011 T. Engelhardt, *Bioethics and secular humanism. The search for a common morality*, Wipf & Stock Publishers, Oregon 2011.
- Farrenkopf 1993 J. Farrenkopf, "Spengler's historical pessimism and the tragedy of our age", *Theory and Society* 22.3 (1993): 391–412.
- Fleming 2012 K. Fleming, "Heidegger, Jaeger, Plato: The Politics of Humanism", *International Journal of the Classical Tradition* 19.2 (2012): 82–106.
- Elsner 2013 J. Elsner, "Paideia: Ancient Concept and Modern Reception", *International Journal of the Classical Tradition* 20.4 (2013): 136–152.
- Galison 1990 P. Galison, "Aufbau/Bauhaus: Logical positivism and architectural modernism", *Critical Inquiry* 16.4 (1990): 709–752.
- Gumbrecht 2013 H. U. Gumbrecht, *After 1945. Latency as origin of the present*, Stanford University Press, Palo Alto 2013.
- Habermas 1990 J. Habermas, *The Philosophical Discourse of Modernity*, MIT University Press, Cambridge 1990.
- Habermas 1993 J. Habermas, "Modernity – an incomplete project," Thomas Docherty (red.), *Postmodernism. A reader*, Routledge, New York City 1993, 98–109.

- Heidegger 1993 [1947] M. Heidegger, "Letter on Humanism", *Basic Writings*, översatt från tyska av David Farrel Krell, Routledge, New York City 1993.
- Heidegren 2006 C-G. Heidegren, "Idealistisk systemfilosofi kontra den positiva andan i finsk och svensk universitetsfilosofi", S. Nygård & J. Strang (red.), *Mellan idealism och analytisk filosofi: den moderna filosofin i Finland och Sverige 1880–1950*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 691, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2006.
- Jalava 2005 M. Jalava, "Minä ja maailmanhenki." *Moderni subjekti kristillis-idealistsessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa 1800-1914*, Bibliotheca Historica 98, Suomalainen kirjallisuuden seura, Helsinki 2005.
- Jalava 2014 M. Jalava, "Latecomers and Forerunners: Temporality, Historicity and Modernity in Early Twentieth-Century Finnish Historiography", D. Mishkova, B. Trencsényi & M. Jalava (red.), *Regimes of Historicity in Southeastern and Northern Europe, 1890-1945: Discourses of Identity and Temporality*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2014, 43–62.
- Kant 1968 [1784] I. Kant, "Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung", W. Wischendel (red.), *Werke in zehn Bänden*, vol. 9, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1971, 53–61.
- Kilpelä 2014 E. Kilpelä, *En djup och orubblig naturlag: Hjalmar Neiglick, framstegstro och kulturell orientering 1880-1889*, pro-gradu avhandling, Helsingfors universitet, Helsingfors 2014.

- Koselleck 1997 R. Koselleck, "The temporalisation of concepts", *Finnish Yearbook of political thought* 1.1 (1997), 16–24.
- Koselleck 2002 R. Koselleck, *The practice of conceptual history. Timing history, spacing concepts*, översatt från tyska av Todd Samuel Presner, Stanford University Press, Palo Alto 2002.
- Koselleck 2004 R. Koselleck, *Futures past: on the semantics of historical time*, översatt från tyska av Keith Tribe, Columbia University Press, New York 2004.
- Koselleck 2006 R. Koselleck, "Crisis", *Journal of the History of Ideas* 67.2 (2006), 357–400.
- Klinge 1991 M. Klinge, "Kriget och förändringens tid", R. Knapas (red.), *Helsingfors Universitet 1917-1990*, Helsingfors Universitetets historia 1640–1990 III, Otava, Helsingfors 1991, 121–188.
- Lamb 2009 R. Lamb, "Quentin Skinner's revised historical contextualism: a critique", *History of the Human Sciences* 22.3 (2009): 51–73.
- Latour 1993 B. Latour, *We have never been modern*, översatt från franska av Catherine Porter, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2012.
- Lehtola 2016 V-P. Lehtola, "Pettymyksen kirjallisuus", M. Kaartinen, H. Salmi & M. Tuominen (red.) *Maamme. Itsenäisen Suomen kulttuurihistoria*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2016, 202.
- Liedman 1999 S-E. Liedman, *I Skuggan av Framtiden. Modernitetens idéhistoria*, Bonnier, Stockholm 1997.
- Lyotard 1984 J-F. Lyotard, *The postmodern condition: A report on knowledge*, översatt från franska av

- Geoff Bennington & Brian Massumi, *Theory and History of Literature 10*, University Of Minnesota Press, Minneapolis 1984.
- Manninen 2007
J. Manninen, "Eino Kaila ja kolmas valtakunta", *Tieteessä tapahtuu* 4 (2007): 1–17.
- Manninen 2009
J. Manninen, "Between the Vienna circle and Ludwig Wittgenstein. The philosophical teachers of Georg Henrik von Wright", J. Manninen & F. Stadler (red), *The Vienna Circle in the Nordic Countries. Networks and Transformations of Logical Empiricism*. Vienna Circle Institute Yearbook vol. 14, Dordrecht, Heidelberg, London New York 2009, 47-69.
- Manninen & Stadler 2009
J. Manninen & F. Stadler (red), *The Vienna Circle in the Nordic Countries. Networks and Transformations of Logical Empiricism*. Vienna Circle Institute Yearbook vol. 14, Dordrecht, Heidelberg, London New York 2009.
- Marcuse 1972
H. Marcuse, "Sartre's Existentialism", *Studies in Critical Philosophy*, översatt från franska av Joris De Bres, Beacon Press, Boston 1972, 157–191.
- Marjanen 2013
J. Marjanen, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall. Finska hushållningssällskapet i europeisk, svensk och finsk kontext 1720-1840*, Helsingfors universitet, Helsingfors 2013.
- Meinander 1999
H. Meinander, *Finlands historia 4*, Schildts, Esbo 1999.
- Meinander 2009
H. Meinander, *Finland 1944. Krig, samhälle, känslolandskap*, Söderströms, Helsingfors 2009.

- Mikkeli 1997 ”Sivistyneistö, älymystö ja kansa sotien välisessä Suomessa”, Pertti Karkama & Hanne Koivisto (red.), *Älymystön jäljillä. Kirjoituksia sivistyneistöstä ja älymystöstä*, Tietolipas 151, Suomalainen kirjallisuuden seura, Helsinki 1997, 318–332.
- Mishkova, Trencsényi & Jalava 2014 D. Mishkova, B. Trencsényi & M. Jalava (red.), *Regimes of Historicity in Southeastern and Northern Europe 1890-1945. Discourses of Identity and Temporality*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2014.
- Mäenpää 2002 P. Mäenpää, ”Modernismi Suomessa”, K. Saarikangas, P. Mäenpää & M. Sarantola-Weiss (red.), *Suomen Kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki*, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2002, 520.
- Nationalencyklopedin* *Nationalencyklopedin*, s.v. ”Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri”, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/nordisk-tidskrift-för-vetenskap-konst-och-industri> (hämtad 2017-02-22).
- Nordin 2016 S. Nordin, ”Det dubbla mottagandet. Georg Henrik von Wright och Sverige”, Johan Strang, Thomas Wallgren (red.) *Tankens utåtvändhet. Georg Henrik von Wright som intellektuell*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 808, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2016, 183–192.
- Nygård 2008 S. Nygård, *Filosofins renässans eller modern mystik. Bergsondebatten i Finland*, Helsingfors universitet, Helsingfors 2008.
- Nygård 2013 S. Nygård, ”Translating modernity: visions and uses of Europe in Finland”, *EUI Working Paper MWP 2013/07*, Max Weber Programme for Postdoctoral studies, 2013.
- Nygård 2016 S. Nygård, ”Filosofen och det offentliga samtalet”, Johan Strang, Thomas Wallgren

- (red.) *Tankens utåtvändhet. Georg Henrik von Wright som intellektuell*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 808, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2016, 39-68.
- Nygård & Strang 2006 S. Nygård & J. Strang, "Den moderna filosofin i Finland och Sverige", S. Nygård & J. Strang (red.), *Mellan idealism och analytisk filosofi: den moderna filosofin i Finland och Sverige 1880–1950*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 691, Helsingfors 2006, 9-21.
- Overy 2004 R. Overy, *The Dictators. Hitler's Germany, Stalin's Russia*, Penguin Adult, New York City 2004.
- Poster 1992 M. Poster, "Postmodernity and the politics of multiculturalism: the Lyotard-Habermas debate over social theory", *MFS Modern Fiction Studies* 38.3 (1992): 567–580.
- Relander 2002 J. Relander, "Jäähvöiset Snellmanille", K. Saarikangas, P. Mäenpää & M. Sarantola-Weiss (red.), *Suomen Kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki*, Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki 2002, 138–168.
- Salmela 1998 M. Salmela. *Suomen Kulttuurifilosofian vuosisata*, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 1998.
- Salmela 1999 M. Salmela, "The Fight for European Culture" *Finnish Yearbook of Political Thought* 1999 (1999): 149-178.
- Serdgren 2002 J. Serdgren, "Vaarallinen taide ja kansakunnan rajat", K. Saarikangas, P. Mäenpää & M. Sarantola-Weiss (red.), *Suomen*

- Kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki*,
Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki 2002,
268–277.
- Skinner 2002 Q. Skinner, *Visions of politics. Vol. 1*,
Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Stenius 2013 H. Stenius, "A Nordic conceptual Universe",
H. Haggrén, J- Rainio-Niemi & J. Vauhkonen
(red.), *Multi-layered Historicity of the Present. Approaches to social science history*,
Publications of the Department of Political and
Economic Studies 8, Helsinki 2013, 93–105.
- Strang 2009 J. Strang, "The Scandinavian Value Nihilists
and the Crisis of Democracy in the 1930s and
40s", *Nordeuropa-Forum* 1 (2009): 37–63.
- Strang 2010 J. Strang, *History, transfer, politics – five
studies on the legacy of Uppsala philosophy*,
Helsingfors universitet, Helsingfors 2010.
- Strang 2016 J. Strang, "Georg Henrik von Wright och
Ingemar Hedenius", Johan Strang, Thomas
Wallgren (red.) *Tankens utåtvändhet. Georg
Henrik von Wright som intellektuell*, Skrifter
utgivna av Svenska litteratursällskapet i
Finland 808, Svenska litteratursällskapet i
Finland, Helsingfors 2016, 192–216.
- Strang & Wallgren 2016 J. Strang & T. Wallgren, *Tankens utåtvändhet. Georg
Henrik von Wright som intellektuell*,
Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet
i Finland 808, Svenska litteratursällskapet i
Finland, Helsingfors 2016.
- Tilli 2014 J. Tilli, *Suomen pyhä sota. Papit jatkosodan
julistajina*, Atena, Helsinki 2014.
- Volanen 2005 R. Volanen, "The Georg Henrik Von Wright-
bibliography", *Journal for General Philosophy
of Science* 36 (2005): 155–210.

- Wallgren 1999 T. Wallgren, "Georg Henrik von Wright som tidsdiagnostiker", *Ajatus* 56 (1999): 119–141.
- Williams 1989 R. Williams, "When was modernism?" *New Left Review* 175.1 (1989): 48–53.
- von Wright 2001 G.H. von Wright, *Mitt liv som jag minns det*, Albert Bonniers Förlag, Stockholm 2001.
- Österman 2009 B. Österman, "Georg Henrik von Wright och de två klyftorna", *Ny Tid* 2009:48, 10–11.
- Österman 2016 B. Österman, "Filosofer, artister och samhällsförbättrare", Johan Strang, Thomas Wallgren (red.) *Tankens utåtvändhet. Georg Henrik von Wright som intellektuell*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 808, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2016, 68-93.